

Verslag van een openbaar verhoor

De parlementaire enquêtecommissie Corona heeft op 10 juni 2026 **de heer Koolmees** als getuige gehoord.

Voorzitter: De Kort

Griffier: Rijkers

Aanwezige leden van de commissie: Huidekooper, De Kort, Lammers, Mutluer en Poortman.

Aanvang 13.59 uur.

De **voorzitter**:

Ik open de vergadering. Het is vandaag woensdag 10 juni 2026. Aan de orde is een openbaar verhoor van de parlementaire enquête Corona.

Ik verzoek de griffier om de heer Koolmees naar binnen te leiden.

(De heer Koolmees wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Ik geef de aanwezige pers de ruimte voor een kort fotomoment.

(Er worden enkele foto's gemaakt.)

De **voorzitter**:

Meneer Koolmees, van harte welkom. Ik ga eerst een introductie geven en dan gaan we straks aan het openbare verhoor beginnen. Corona was een pandemie die begin 2020 leidde tot een wereldwijde crisis. Ook voor de Nederlandse samenleving waren de gevolgen zeer ingrijpend. Het kabinet nam maatregelen die gevolgen hadden voor en ons troffen in het dagelijks leven. Ook de Tweede Kamer had een belangrijke rol bij die besluitvorming. Als parlementaire enquêtecommissie zijn wij ingesteld om te komen met een grondige, breed gedragen terugblik van de Tweede Kamer op de coronaperiode, om te leren voor een eventuele volgende pandemie of langdurige crisis.

Meneer Koolmees, u bent als getuige opgeroepen door de parlementaire enquêtecommissie. Ten tijde van corona was u minister van Sociale Zaken

en Werkgelegenheid, en ook nog even vicepremier. In deze week hebben wij als hoofdthema "de organisatie van de corona-aanpak". Dat zal dus aan bod komen. Maar omdat u vooralsnog één keer bent opgeroepen als getuige, zullen er ook andere onderwerpen in dit openbare verhoor aan bod komen.

U wordt gehoord als getuige. Dit verhoor vindt plaats onder ede. U heeft ervoor gekozen de belofte af te leggen. Ik verzoek u met de belofte te bevestigen dat u de gehele waarheid en niets dan de waarheid zal zeggen.

(In handen van de voorzitter legt de heer Koolmees de belofte af.)

De **voorzitter**:

Dan staat u nu onder ede. U mag plaatsnemen.

Heeft u aan de voorkant vragen over het verhoor of aan de enquêtecommissie?

De heer **Koolmees**:

Nee, hoor.

De **voorzitter**:

Mooi. Dit verhoor zal worden afgenomen door collega's Lammers en Poortman. Het kan zijn dat ik enkele aanvullende vragen stel. Laten we snel beginnen. Voor het eerste onderwerp geef ik graag het woord aan collega Lammers.

Mevrouw **Lammers**:

Bedankt. Ook namens mij van harte welkom.

De heer **Koolmees**:

Dank u wel.

Mevrouw **Lammers**:

Ik wil het graag eerst met u hebben over uw vicepremierschap. U bent als minister onderdeel geweest van het kabinet-Rutte III. Vanaf november 2019 was u ook vicepremier. Wat was eigenlijk uw rol als vicepremier?

De heer **Koolmees**:

Als vicepremier ben je het aanspreekpunt van het smaldeel, in mijn geval het D66-smaldeel, in de ministerraad. Je bent de aanvoerder, zal ik maar zeggen. Kajsa Ollongren was onze vicepremier tot die periode, maar viel

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

toen een paar maanden uit vanwege ziekte. Toen ben ik ingestapt, als een soort waarnemend vicepremier. In die periode waren er drie vicepremiers. Hugo de Jonge was de eerste vicepremier. Ik was toen de tweede. Carola Schouten van de ChristenUnie was de derde vicepremier.

Mevrouw **Lammers**:

Als u dat betreft op de corona-aanpak, wat was dan uw rol?

De heer **Koolmees**:

In die eerste fase heb ik als vicepremier bij heel veel van die overleggen gezeten, ook bij de MCCb's, dus de crisisvergaderingen. Daar gebeurde vaak het volgende. De minister-president en de minister van Volksgezondheid gingen aan de gang met speeches, toespraken en Kamerbrieven. Carola Schouten en ik koppelden aan de rest van de ministerraad terug wat er was besproken in zo'n crisioverleg. Ook was ik de linking pin naar de andere, economische departementen voor de steunpakketten. Dat is later "de trojka" genoemd. Dan ging het met name over de minister van Economische Zaken en de minister van Financiën.

Mevrouw **Lammers**:

Vond u dat Nederland aanvankelijk goed voorbereid was op de crisis?

De heer **Koolmees**:

Nee.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u dat nader uitleggen?

De heer **Koolmees**:

Volgens mij werd niet alleen Nederland, maar de hele wereld overvallen door deze crisis. Ik kan me nog goed herinneren dat we heel veel gesprekken hebben gevoerd in de ministerraad in januari-februari. Minister Bruins koppelde terug van zijn overleg, ook internationaal, over wat er bekend was over het virus. Maar toen leefde het nog niet echt. Pas in de loop van februari begon het echt te leven, ook op mijn departement. Toen kwamen er namelijk echt verzoeken voor economische steun binnen van bedrijven die exporteerden naar China, naar de Wuhan-regio. Toen zagen we wel: o shit, nu wordt het echt een crisis. Sorry voor mijn taalgebruik, maar dat was wel mijn gevoel.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. U had het net al even over een linking pin. Kunt u dat nog eens nader uitleggen?

De heer **Koolmees**:

Eigenlijk vanaf het begin dat er maatregelen werden genomen die effect hadden op de samenleving en de economie, was er de behoefte aan en de noodzaak van economische steunpakketten. De horeca en de detailhandel gingen bijvoorbeeld dicht en de kappers moesten hun zaak sluiten. Toen hebben we als kabinet gezegd: als je vanuit de overheid ondernemers de mogelijkheid ontnemt om hun brood te verdienen, zul je ook met een steunpakket moeten komen. Dat hebben de minister van Economische Zaken, de minister van Financiën en ik op ons genomen. Allerlei verschillende regelingen zijn daaruit voortgekomen. Ik noem de NOW-regeling, de TVL-regeling en de Tozo-regeling. Dat waren allemaal gerichte steunpakketten, die bedoeld waren om ondernemers te steunen in de maanden dat er lockdowns waren.

Mevrouw **Lammers**:

Op 14 april 2020 keert minister Ollongren terug als minister voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Later neemt ze ook weer haar plaats in als vicepremier. Welke rol had u als minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in die besluitvorming rondom de bestrijding van de coronapandemie?

De heer **Koolmees**:

In de eerste fase, voor de zomer, dus de eerste golf, zat ik daar als vicepremier. Ik denk dat ik daar tot medio mei als vicepremier heb gezeten. Maar ook in de tweede fase, dus vanaf september/oktober, was ik bijna altijd bij het Catshuisoverleg. Dat was met name vanwege de steunpakketten, dus de economische kant van de crisis. Daar sprak ik ook mee over de virusbestrijding en de medische kant van de discussie.

Mevrouw **Lammers**:

Zat er nog een verschil tussen uw betrokkenheid als vicepremier en die als "gewone minister", om het zo maar even te noemen?

De heer **Koolmees**:

Nee, niet echt, behalve dan dat ik in de eerste fase dus samen met mevrouw Schouten regelmatig terugkoppelde naar de andere leden van het kabinet.

De MCCb was namelijk een kleiner groepje bewindspersonen en we vonden het wel belangrijk dat het hele kabinet op de hoogte werd gehouden van de besprekingen en de dilemma's die op tafel lagen. Maar nee, ik heb altijd geprobeerd om met een zo breed mogelijke blik aan tafel te zitten, niet alleen maar vanuit mijn eigen portefeuille, maar ook met een kabinetsbrede blik.

Mevrouw **Lammers**:

In een interview met de Volkskrant in juli 2020 gaf u aan dat u het vicepremierschap veel gedoe vond of dat het gedoe gaf. U noemde het "een hondenbaan". Kunt u daar eens voorbeelden van noemen? Waarom vond u dat?

De heer **Koolmees**:

Ik weet niet meer dat ik dat gezegd heb, maar ik zou het zomaar gezegd kunnen hebben. Als vicepremier ben je vaak de contactpersoon tussen de minister-president en de vicepremiers en in eerste instantie je smaldeel, in mijn geval de D66-ministers. Maar je bent ook vaak aanspreekpunt voor vragen uit de Tweede Kamer over initiatiefwetsvoorstellen of kabinetsbesluiten. "Wat is hier nou precies gebeurd? Let je wel een beetje goed op de D66-belangen in dezen?" Je bent dus veel meer een tussenpersoon dan je als vakminister bent. Dat betekent ook dat je allerlei andere discussies moet gaan voeren. Ik heb een uitvoerige discussie gevoerd over de Wet open overheid op dat moment. Er lag namelijk een initiatiefwetsvoorstel in de Kamer waar het D66-smaldeel anders over dacht dan andere smaldelen in het kabinet. Dan heb je er plotseling een taak bij. Ik had het al best druk met de steunpakketten en het pensioendossier, dus ik vond het niet per se fijn om dat er bij te hebben.

Mevrouw **Lammers**:

Ik kan me voorstellen dat u het al druk had. Dan heb ik nog een vraag over de premier, destijds premier Rutte. Hoe vond u dat hij zijn rol vervulde in die periode?

De heer **Koolmees**:

Heel goed. Sowieso heb ik ontzettend veel respect voor de wijze waarop Mark Rutte, maar ook Hugo de Jonge, Ferd Grapperhaus, Martin van Rijn en Tamara van Ark in die periode ontzettend veel voor hun kiezen kregen, waarbij wij eigenlijk met z'n allen hele ingewikkelde keuzes moesten maken. We kwamen voor een aantal hele ingewikkelde dilemma's te staan. Hoe je

het ook wendt of keert, de trojka, dus de economische ministers, opereerde toch iets meer in de luwte en had het wat dat betreft iets makkelijker. Er was namelijk heel veel steun, ook in de Tweede Kamer, voor steunpakketten. Terwijl op de kerngroep, dus het Torentjesoverleg of het bewindspersonenoverleg, hoe het ook genoemd wordt, natuurlijk ook heel veel maatschappelijke druk terechtkwam. In zo'n situatie moet je wel overeind blijven. Dat is best knap.

Mevrouw **Lammers**:

Heeft u ook weleens gedacht: dat had ik anders gedaan?

De heer **Koolmees**:

Zeker.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u een voorbeeld noemen?

De heer **Koolmees**:

Eh ... Eigenlijk kwam er pas in de tweede golf – dan hebben we het meer over oktober/november – iets meer discussie over de aanpak, over de stappen die gezet moesten worden en over welke maatregelen er genomen moesten worden. Toen is er ook echt wel spanning ontstaan in het kabinet.

Mevrouw **Lammers**:

Spanning?

De heer **Koolmees**:

Ja, gewoon spanning, dus tegenstellingen of debat of discussie tussen bewindspersonen. Voor een deel gebeurde dat in het Catshuis. Daar was het ook voor bedoeld. Het was bedoeld als een soort ventiel om met elkaar open te kunnen discussiëren: doen we de goeie dingen en doen we de dingen goed? Onvermijdelijk komen er dan ook tegenstellingen naar boven over de aanpak of over welke maatregelen genomen moeten worden. Af en toe heb ik dus vast en zeker weleens lelijke woorden gebruikt binnenskamers. Maar aan het eind van de dag was uiteindelijk de opdracht aan ons allemaal wel weer om gezamenlijk naar buiten te treden en als kabinet een aanpak voor te stellen. Als u mijn stem een beetje hoort breken, dan is dat niet omdat ik emotioneel ben, maar omdat ik hard gegild heb dit weekend.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Ik zal maar niet vragen waarom! Ik ben nog even benieuwd hoe premier Rutte omging met die spanningen of misschien wel kritische geluiden.

De heer **Koolmees**:

Er was, zeker in het Catshuis, best wel veel ruimte voor een open discussie en ook voor verschillende zienswijzen die bij zo'n discussie door verschillende ministers werden ingebracht. Dat werd ook wel aangemoedigd. Uiteindelijk moet je met elkaar namelijk hele lastige besluiten nemen in zo'n aanpak van een crisis. Onvermijdelijk worden daarbij ook uitruilen gemaakt. De vertrouwelijkheid en ook wel het benen-op-tafelgevoel van het Catshuis zorgden ervoor dat je van je hart geen moordkuil hoefde te maken, maar dat je daar open kon reflecteren. "Doen we de goeie dingen? Of zitten we op een verkeerd spoor?" Dat moedigde de minister-president ook aan in die discussies. Hij moedigde het aan om je eigen zienswijze te geven. Dat betekende niet dat we het altijd eens waren met elkaar. Maar dat hoeft ook helemaal niet, als je uiteindelijk maar in de MCC tot een besluit komt dat door het hele kabinet gedragen wordt.

Mevrouw **Lammers**:

Werd er altijd unanieme overeenstemming bereikt? Hoe ging dat?

De heer **Koolmees**:

In de MCC of in de ministerraad werd een voorstel neergelegd. Mensen konden daar commentaar op leveren. maar uiteindelijk was dat wel het kabinetsbeleid. Het werkt dan ook zo dat als dat het kabinetsbeleid is, we naar buiten toe één geluid zijn. Het kabinet spreekt met één mond. Maar dat betekent niet dat er aan de binnenkant geen verschillen van mening waren. Die waren er wel degelijk.

Mevrouw **Lammers**:

Hoe vond u dat daarmee werd omgegaan? Werd daar genoeg ruimte aan gegeven?

De heer **Koolmees**:

Ja, dat vond ik wel. Ik vond dat er genoeg ruimte was om verschillende zienswijzen in te brengen, daarover te discussiëren en daarover uiteindelijk een besluit te nemen, in verschillende fases.

Mevrouw **Lammers**:

Vond u dan dat die zienswijzen ook in het besluit voldoende werden meegenomen?

De heer **Koolmees**:

Soms wel en soms niet.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u een voorbeeld geven van wanneer niet?

De heer **Koolmees**:

Misschien ... Dat was echt wel later in de crisis, meer richting oktober of november, zal ik maar zeggen. Toen was er wel degelijk discussie over wat de goede aanpak was. Mevrouw Van Ark zei dat ook al vanmorgen in het verhoor. De minister van Volksgezondheid en mevrouw Van Ark zeiden: de zorg heeft het heel zwaar. Er was een discussie, zo van: de hele samenleving heeft het zwaar, ook de scholen en de ondernemers. Hoe weeg je die belangen met elkaar? Hoe kom je nou tot een verantwoord besluit? U heeft vast in alle aantekeningen gelezen dat daar verschillende standpunten over werden ingenomen en dat er een goeie discussie was over de vraag wat verstandig was om te doen. Soms haalde je je punt binnen, om het maar in die termen te zeggen. Ik vind dat overigens de verkeerde termen; ik gebruik ze zelf, maar ... Soms gebeurde het uiteindelijk dat de meerderheid zei: we gaan toch het andere doen. Dat gebeurde weleens. Dat vind ik ook niet verkeerd. Ik vind het goed, zelfs, dat je daarover in de beslotenheid van de ministerraad of in de beslotenheid van het Catshuis van mening kunt verschillen.

Mevrouw **Lammers**:

Had u ook het idee dat het beide kanten op ging? Ging het de ene keer rechtsom en de andere keer linksom? Of ging het vaker linksom dan rechtsom? Begrijpt u wat ik bedoel?

De heer **Koolmees**:

Ja, maar ik denk dat ... Dit kwam ook al terug, denk ik, in het verhoor met de heer Roscam Abbing en ook wel vanmorgen bij mevrouw Van Ark. Op een gegeven moment was de situatie ook zo dat het virus zich verder verspreidde, dat er meer besmettingen waren en dat de ic's dreigden vol te lopen. Dat is altijd echt een rode lijn geweest. Het voorkomen van het zwarte scenario is voor alle kabinetsleden een belangrijke rode lijn geweest. Dus als

wij zagen dat de situatie slechter werd, was er ook bijna geen echte discussie over het feit dat er maatregelen genomen moesten worden om het virus weer in te dammen.

Mevrouw **Lammers**:

Is er weleens discussie geweest over die rode lijn?

De heer **Koolmees**:

Nee.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dan waren dat voor nu mijn vragen.

De **voorzitter**:

Collega Poortman, heeft u aanvullingen?

De heer **Poortman**:

Ja, er haken nog een paar dingen. Ik begin met de fameuze linking pin. Dit is even om het helder te krijgen voor mezelf. Was dat vanuit uw positie als vicepremier of vanuit het vakministerschap van Sociale Zaken?

De heer **Koolmees**:

Allebei, eigenlijk. Omdat ik als vicepremier bij die overleggen zat, hoorde ik natuurlijk uit de eerste hand wat er besloten zou gaan worden. Ook hoorde ik welke flankerende maatregelen of steunpakketten er moesten komen. Dan was het mijn taak om Eric Wiebes als minister van Economische Zaken en Wopke Hoekstra als minister van Financiën erbij te halen om te kijken: wat gaan we hier nu mee doen? Maar een groot deel van de steunpakketten was ook op het terrein van SZW: de NOW, de Tozo en de TOFA waren allemaal regelingen die ...

De heer **Poortman**:

Kunt u een glimp oplichten van die afkortingen?

De heer **Koolmees**:

Dan moet ik zelf heel hard nadenken.

De heer **Poortman**:

Het duizelt mij nu ook een beetje.

De heer **Koolmees**:

De NOW was een ... Waar stond die afkorting ook alweer voor? Het was een overbruggingsregeling. De NOW was een uitkering aan ondernemers voor de loonsom, de Tozo was een regeling voor zzp'ers en de TOFA was een regeling voor flexwerkers. Alle drie de regelingen werden uitgevoerd door het ministerie van Sociale Zaken en door het UWV. In die eerste maanden is er ook keihard gewerkt door mijn ambtenaren en ook door mensen van het UWV om die regelingen uitgevoerd te krijgen. Een groot deel van de steunpakketten kwam dus van het ministerie van Sociale Zaken vandaan en daar was ik verantwoordelijk voor.

De heer **Poortman**:

Duidelijk wat mij betreft. Dat driemanschap werd ook wel "de trojka" genoemd.

De heer **Koolmees**:

Ja.

De heer **Poortman**:

Nu zult u zeggen "dat had u kunnen googelen", maar ik ben benieuwd of u zelf weet hoe jullie aan die naam kwamen.

De heer **Koolmees**:

Nee. Op een gegeven moment werden we zo genoemd. Op een gegeven moment werden we ook de drie W's genoemd.

De heer **Poortman**:

Dat is evident.

De heer **Koolmees**:

Wopke, Wouter en Wiebes, ja. Een soort boyband, werden we op een gegeven moment ook genoemd.

De heer **Poortman**:

Oh. Wie weet komen er nog meer aanduidingen naar boven vanmiddag. U vertelde ook dat u samen met minister Schouten de andere bewindspersonen ging bijpraten na afloop van de crisisoverleggen. Hoe ging dat precies in zijn werk? Was dat een formeel beraad?

De heer **Koolmees**:

Nee, dat was via Teams of WebEx. Dan praatten we de andere ministers als

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

het ware bij over ... Nou, vaak was er een presentatie geweest van Jaap van Dissel. We praatten ze bij over de discussie daarover en welke besluitvorming werd voorbereid, om ook de rest van de ministerraad mee te nemen in de discussie.

De heer **Poortman**:

En hadden die overleggen ook enige status?

De heer **Koolmees**:

Nee, geen formele status. Maar ik denk dat het wel goed is om als team – als ministerraad ben je toch een team – mensen mee te nemen in de discussie die wordt gevoerd. Later, toen de MCC, de Ministeriële Commissie Crisisbeheersing, werd geïnstalleerd, zaten natuurlijk alle ministers aan tafel. Maar in de eerste fase van de crisis was dat niet het geval. Dan moet je er toch voor zorgen dat mensen op de hoogte zijn.

De heer **Poortman**:

Was dat vooral zenden vanuit u en minister Schouten, of kwam er dan ook discussie op gang?

De heer **Koolmees**:

Het was vaak heel kort, een korte terugkoppeling en een of twee vragen. Als het een halfuur of een uur was, is het veel.

De heer **Poortman**:

Namen jullie ook dingen die zij inbrachten mee terug naar het crisisberaad?

De heer **Koolmees**:

Ja, ja.

De heer **Poortman**:

Helder wat mij betreft op dit punt. Dan heb ik voor nu geen vragen meer.

De **voorzitter**:

Ik heb ook nog een vraag over de trojka. Voor de mensen thuis: dat zijn de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de minister van Economische Zaken en de minister van Financiën. Hoe verhiel die trojka zich tot de kerngroep die u eerder noemde, dus beide ministers op VWS, de minister van Justitie en Veiligheid en de minister-president?

De heer **Koolmees**:

In die eerste fase was het zo dat de kerngroep in het bewindspersonenoverleg of het Torentjesoverleg bij elkaar kwam, ik denk op vrijdag of woensdag. Daar zat ik niet bij, daar zat de minister van Financiën niet bij en de minister van Economische Zaken ook niet. Niet altijd, maar wel vaak zaten we op zondag in het Catshuis om het bredere beeld te bespreken en ook de impact van mogelijke maatregelen op de steunpakketten.

De **voorzitter**:

Dat is waar u zat en de vraag is hoe die zich tot elkaar verhielden, dus de trojka en de kerngroep.

De heer **Koolmees**:

Nou, dus niet een-op-een direct, maar in het Catshuis kwamen ze wel bij elkaar, in heel veel gevallen. Dat was overigens in de tweede golf, dus in september, oktober en november was dat intensiever dan in de eerste golf. In de eerste golf zat ik er vaak als waarnemend vicepremier, maar later werd het breder en schoven Eric Wiebes en Wopke Hoekstra ook aan in het Catshuis.

De **voorzitter**:

Hadden zij vaak ook een andere inbreng ten opzichte van elkaar?

De heer **Koolmees**:

Iedereen had sowieso zijn eigen inbreng, maar wat zeker in die tweede fase meespeelde, is dat we ambtelijk advies kregen van de ministeries van Economische Zaken, van Financiën en van SZW over de sociaal-maatschappelijke impact van coronamaatregelen. Denk aan scholensluitingen, denk aan ondernemers, denk aan werkloosheid en dat soort zaken. Daarover werd ook advisering meegestuurd door onze ambtenaren naar het slidedeck van de NCTV, dus van Pieter-Jaap Aalbersberg.

De **voorzitter**:

Tot slot. Mijn collega Lammers vroeg naar die rode lijn. U gaf aan dat die discussie in het kabinet niet gevoerd was. Had die discussie wel gevoerd moeten worden?

De heer **Koolmees**:

Om begripsverwarring te voorkomen: de discussie over de rode lijn gaat

eigenlijk over het voorkomen van het zwarte scenario, om het voorkomen van het scenario dat ziekenhuizen vol zitten, ic's vol liggen en mensen niet meer geholpen kunnen worden; een beetje de Bergamobeelden, die wij toen allemaal scherp voor ogen hadden. Dat we dat met elkaar wilden voorkomen, daar is bij mijn weten geen fundamentele discussie over geweest. We waren het er eigenlijk allemaal heel snel over eens dat we dat wilden voorkomen. De discussie die daaronder vandaan kwam, ging veel meer over: wat zijn de juiste maatregelen om dat te voorkomen? Het is een feit dat wij met z'n allen wilden voorkomen dat de ic's volliepen en zouden overstromen. Daarover is geen discussie geweest, dat vonden wij allemaal.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan gaan we naar het volgende onderwerp. Daarvoor geef ik collega Poortman het woord.

De heer **Poortman**:

Dank u wel. Ik wil het met u hebben over de steunpakketten. Wanneer de pandemie begint, bent u al enkele jaren minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Door de coronamaatregelen dreigen veel mensen direct hun inkomsten kwijt te raken. U noemde het al even: bestaanszekerheid is een belangrijk onderdeel van uw portefeuille. Veel van de steunpakketten lagen op uw terrein. Kunt u kort toelichten welke acties op uw ministerie in gang werden gezet toen de crisis begon?

De heer **Koolmees**:

Ehm ... Ja, heel kort, want er is ontzettend veel werk verricht. Eigenlijk kwamen twee signalen al heel vroeg naar boven. De eerste was, wat ik net vertelde, dat ondernemers die naar China exporteerden, in de problemen kwamen omdat de provincie Wuhan, en later China, onbereikbaar was. Die vroegen noodsteun aan. Daar hadden we een normale regeling voor, maar van die regeling werd ongeveer 100 keer per jaar gebruikgemaakt bij overstromingen, branden en dat soort zaken en nu waren er in één keer 4.000 of 5.000 aanvragen in een paar weken tijd. Toen dachten we al: we moeten iets anders gaan verzinnen, want als dit straks groter wordt, hebben we een ander instrumentarium nodig om ondernemers te kunnen helpen. Tegelijkertijd – ik heb het nu over medio maart, toen de eerste maatregelen werden genomen en bijvoorbeeld de horeca en de detailhandel dichtgingen – kwamen ondernemers in paniek bij ons terecht met "wij kunnen straks onze vakantie-uitkeringen niet meer betalen" of "wij gaan nu heel snel mensen ontslaan die op een flexibel contract zitten". Die onzekerheid over "hoelang

gaat dit duren?" en liquiditeitsproblemen die ontstonden omdat er gewoon geen inkomsten meer waren, zorgden er ook voor dat er paniek ontstond bij ondernemers en er echt een risico ontstond dat er grootschalige ontslagrondes werden aangekondigd of dat er geen salarissen meer werden uitbetaald.

De combinatie van die twee dingen leidden ertoe dat wij op het ministerie samen met het UWV hebben nagedacht over: wat kan er wel en hoe zouden wij een steunpakket kunnen maken gericht op het doorbetalen van de lonen? Dat is uiteindelijk de NOW geworden. Maar daarmee waren wij er niet, want er waren ook mensen die zelfstandigen waren, zzp'ers, die geen werkgever hadden en dus ook geen loongegevens hadden. Die kwamen ook in de problemen, omdat opdrachten stilvielen, theaters dichtgingen en dat soort zaken. Die moesten dus ook ondersteund worden en dat is uiteindelijk de Tozo geworden. Tegelijkertijd waren er ook ondernemers die minder loonkosten hadden maar wel heel veel vaste lasten, kapitaallasten: grote fabrieken of tuinders. Er moest dus ook iets komen voor de vaste lasten en dat is uiteindelijk de TVL, de Tegemoetkoming Vaste Lasten, geworden. Die werd uitgevoerd door het ministerie van Economische Zaken en door de RVO.

De heer **Poortman**:
En de RVO is?

De heer **Koolmees**:
De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. Helemaal tot slot is ook de Belastingdienst actief geworden. Die heeft gezegd "we gaan btw-heffingen of andere belastingheffingen uitstellen" om ervoor te zorgen dat ondernemers liquiditeit, dus geld, in kas hadden om de salarissen door te kunnen betalen.

Deze discussie heeft zich eigenlijk helemaal afgespeeld in de periode van 15 maart tot 31 maart. Toen hebben wij dat steunpakket gepresenteerd.

De heer **Poortman**:
Dat was al op 17 maart. Op 16 maart zijn de landelijke maatregelen gekomen en is de horeca en dergelijke gesloten. Dat is dus ontzettend snel. Hoe is de aanloop geweest? Ik kan me voorstellen dat u daar misschien al eerder dan 15 maart over heeft nagedacht, of is dit in twee dagen opgetuigd?

De heer **Koolmees**:

We waren al begonnen met nadenken daarover eind ...

De heer **Poortman**:

Wat was de aanleiding daartoe?

De heer **Koolmees**:

De aanleiding was dus de aanvragen van exporteurs naar Wuhan.

De heer **Poortman**:

De internationale situatie dwong daartoe.

De heer **Koolmees**:

Ja. Half februari ontstond dat. Eind februari waren er zo'n paar duizend steunverzoeken binnengekomen. Toen dachten we al: nu moeten we echt iets anders gaan verzinnen. Er was dus al twee weken nagedacht over wat er wel zou kunnen, want het is best ingewikkeld om zo'n steunpakket op korte termijn op te zetten. We hebben dus heel creatief nagedacht over wat er wel kan en wat er op korte termijn uitvoerbaar is. Het was geen perfecte regeling. Ik heb het later ook weleens een "domme regeling" genoemd, omdat die geen onderscheid kon maken naar allerlei specifieke omstandigheden. Het was een regeling die heel snel kon en heel snel steun kon brengen, en daarmee de zorgen van ondernemers kon wegnemen.

De heer **Poortman**:

U zegt nu twee keer dat de vraag op tafel lag: wat kan wel? Is er toen ook bedacht: wat kan niet?

De heer **Koolmees**:

Ja. Allerelei bijzondere uitzonderingen, bijzondere situaties of mensen die niet bij het UWV bekend waren. Dat kon niet, op dat moment, omdat het gewoon uitvoeringstechnisch niet mogelijk was.

De heer **Poortman**:

Precies. Zijn er in die tijd alleen keuzes gemaakt op uitvoeren, of ook principiële keuzes, in de zin van: dit willen we niet op gaan pakken voor mensen of voor ondernemers?

De heer **Koolmees**:

Ik denk dat het ... Nou ja, hang er percentage aan. Voor 90% ging het over uitvoering.

De heer **Poortman**:
En die andere 10%?

De heer **Koolmees**:

Daarbij ging het over de vraag: hoever moet je gaan? Dan ging het over de vraag: moet je bij wijze van spreken 100% van de loonsom compenseren, of moet het juist iets lager zijn? Het ging er ook over of je ook een prikkel wil hebben voor ondernemers om wel te blijven ondernemen, en dat soort zaken. Dat soort discussies zijn wel gevoerd. In het gros van de situaties ging het over wat er op korte termijn uitgevoerd kan worden door het UWV, de RVO en dat soort uitvoeringsorganisaties.

De heer **Poortman**:

Hoe verhouden zich in zo'n discussie het ministerie van Economische Zaken en uw ministerie van SZW zich tot elkaar?

De heer **Koolmees**:

We hebben heel intensief met elkaar samengewerkt, ook over de lijnen van de departementen heen. Overigens hebben we niet alleen samengewerkt met EZK, SZW en Financiën, maar ook met de Belastingdienst, het UWV, de RVO en de gemeenten. Bijvoorbeeld bij de regeling voor zzp'ers waren de gemeenten aan zet. Er is toen echt heel knap en in hele korte tijd door heel veel verschillende partijen goed samengewerkt om die steunpakketten overeind te brengen. Ik vind dat nog steeds een hele knappe prestatie.

De heer **Poortman**:

Met die steunmaatregelen zijn er ook maatregelen om het virus in te dammen. Die hangen niet met elkaar samen, maar die vallen wel samen in de tijd. Wat is volgens u de relatie tussen de steunmaatregelen en het idee van draagvlak voor die andere maatregelen?

De heer **Koolmees**:

Uw vraag begrijp ik niet helemaal.

De heer **Poortman**:

Er worden maatregelen uitgevaardigd om het virus in te dammen. Die leggen beperkingen op aan mensen. Tegelijkertijd worden er steunmaatregelen afgekondigd om mensen te helpen. Heeft het te maken met het creëren van draagvlak voor die andere maatregelen?

De heer **Koolmees**:

Indirect wel, maar ik denk dat het primair een rechtvaardigheidsvraag was. Als jij als overheid tegen een ondernemer zegt dat die zijn winkel dicht moet doen en tegen een kapper zegt dat die zijn werk niet meer mag uitvoeren, dan is het ook een kwestie van rechtvaardigheid dat je als overheid dan ook te hulp komt om mensen toch een inkomen te kunnen laten verdienen. Het volgde het pakket. Het steunpakket was erop gericht om compensatie te bieden voor wat mensen niet meer konden door de maatregelen tegen corona.

De heer **Poortman**:

Die redenering volg ik, maar heeft ook het punt van draagvlak daarbij op tafel gelegen?

De heer **Koolmees**:

Zeker. Als je een steunpakket hebt dat bepaalde groepen niet steunt, ontstaat er natuurlijk ook frustratie in de samenleving. Dan is het ook nog steeds de vraag: doen we genoeg? Is het voldoende? Je ziet in de loop van de tijd dat het in al die pakketten ook een beetje aangepast wordt en dat de maatvoering steeds aangepast wordt. Soms betekende dat dat de steun groter werd, dus dat er meer werd vergoed. Soms was het een net iets andere vormgeving. De Tegemoetkoming Vaste Lasten kwam pas in het tweede steunpakket. In het eerste steunpakket hadden we ... Ik weet niet meer hoe die heette. Heette die TOGS, ofzo? Dat was €4.000 per ondernemer. Je ziet dus ook dat we in de loop van de tijd dat steunpakket hebben aangepast, ook op basis van de kritiek die er kwam uit de samenleving en uit de polder, dus uit werkgevers- en werknemersorganisaties, op de samenstelling van het steunpakket.

De heer **Poortman**:

U noemt nu dat er afwegingen gemaakt werden tussen groepen. Dat betekent dus dat niet iedereen financieel gecompenseerd kon worden. Begrijp ik dat goed?

De heer **Koolmees**:

Ja.

De heer **Poortman**:

Hoe werden die afwegingen gemaakt?

De heer **Koolmees**:

Ik zal één concreet voorbeeld geven. Om die NOW-regeling te kunnen uitvoeren, hadden wij gegevens nodig over de loonsom van ondernemers in november 2019. Dat was, zal ik maar zeggen, de basis voor de NOW-steun. Maar er waren natuurlijk ook bedrijven die pas in januari 2020 waren begonnen. Die zaten dus niet in de database van 2019, want die hadden toen nog geen loonsom. Toen hebben we echt wel een discussie gehad: we zouden het rechtvaardig vinden als deze ondernemers ook in aanmerking zouden kunnen komen voor steun, maar dat kunnen we niet uitvoeren, want we hebben geen betrouwbare gegevens daarover, dus dat is heel erg gevoelig voor fraude en misbruik.

De heer **Poortman**:

Dat klinkt wat paradoxaal bij wat u net zei over ... U noemde het, in uw woorden, een "domme maatregel", omdat hij vrij generiek was; er werden weinig uitzonderingen gemaakt. Dit klinkt weer wat bureaucratisch, omdat er toch bepaalde gegevens nodig waren om tot een vrij generieke maatregel over te gaan.

De heer **Koolmees**:

Ja, maar je hebt natuurlijk wel een basis nodig om steun te kunnen geven. Je hebt wel ergens objectief vast te stellen wat nou de loonsom is van een bedrijf. Het ging in die eerste fase, die eerste NOW, over 140.000 ondernemers, met – ik zeg het uit mijn hoofd – 8 miljoen medewerkers. Dat is zo groot en dat zijn er zo veel, dat je dat niet een-op-een kan doen. Maatwerk is onmogelijk. Je hebt ergens een basis nodig die ook uitvoerbaar is.

De heer **Poortman**:

Speelden er ook andere criteria een rol?

De heer **Koolmees**:

Ja, een heel set aan randvoorwaarden. Ook was er de eis dat er geen bonussen werden uitbetaald, bijvoorbeeld. Of de eis dat mensen niet ontslagen zouden worden. Als er dan toch ontslag zou volgen, kwam er een soort boete op, waardoor je als werkgever een prikkel had om mensen in dienst te houden. Dat is een hele set aan maatregelen geweest, maar de kern was wel: het moet een robuuste, uitvoerbare regeling zijn, die is gebaseerd op informatie die we als UWV hebben.

De heer **Poortman**:

Werd er ook onderscheid gemaakt tussen sectoren?

De heer **Koolmees**:

Aan de NOW-kant niet. In de TOGS en aan de TVL-kant, dus de regeling van het ministerie van Economische Zaken, wel. In de eerste fase werden vooral de bedrijven ondersteund die echt dicht moesten. Denk dus aan kappers, aan horeca en aan detailhandel. Dat gebeurde op basis van SBI-codes. SBI-codes zijn codes van het CBS en van de Kamer van Koophandel waarmee bedrijven zich moeten registreren. Je kreeg alleen maar steun als je in die sector werkzaam was met een bepaalde SBI-code.

De heer **Poortman**:

En wat is de SBI-code?

De heer **Koolmees**:

Standaard Bedrijfsindeling. Dit kwam van heel diep; dit zat heel diep ergens verstopt. Maar het is de Standaard Bedrijfsindeling.

De heer **Poortman**:

Hij kwam er toch soepel uit. Is inzichtelijk gemaakt hoe het draagvlak leefde onder die verschillende groepen in de samenleving?

De heer **Koolmees**:

Ehm ...

De heer **Poortman**:

Ik doel ook een beetje op: werd zichtbaar dat groepen die wel steun kregen anders omgingen met de maatregelen, dat daar meer draagvlak was, dan groepen die niet gecompenseerd konden worden?

De heer **Koolmees**:

Dat kan ik me niet herinneren. Ik kan me niet herinneren dat we daar onderzoek naar hebben gedaan. Dat weet ik niet. Maar nogmaals, het was primair ook een rechtvaardigheidsargument; een rechtvaardigheidsargument van: als je als overheid sectoren sluit, dan wil je ook compenseren.

De heer **Poortman**:

Tot slot voor mij op dit onderwerp. De steunmaatregelen kostten veel geld. Minister Hoekstra, de minister van Financiën, geeft aan het begin van de pandemie aan dat er genoeg middelen zijn en dat kosten in de overwegingen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

rondom staatshulp niet doorslaggevend zijn. Hij spreekt er ergens over dat hij diepe zakken heeft. Hoe keek u daartegenaan?

De heer **Koolmees**:

Daar was ik het heel erg mee eens.

De heer **Poortman**:

Waar was dat gevoel van die diepe zakken op gebaseerd?

De heer **Koolmees**:

Nou, ehm ... Eén stap terug. We hadden in de jaren daarvoor – we hebben het nu over 2008 tot 2012 – een aantal financiële crises gehad, eerst bij de banken en later ook bij overheden, dus Portugal en Griekenland in 2011 en 2012. Wat we daar allemaal van hadden geleerd, was dat als er onzekerheid ontstaat in de economie, het slecht afloopt. Dan gaan ondernemers hun deuren sluiten, worden mensen werkloos en ontstaat er paniek in de economie en de samenleving. Als je als overheid op dat moment groot instapt – dat gebeurde bijvoorbeeld in 2012 en 2011 door Mario Draghi van de ECB, die toen zei "whatever it takes" – dan kun je ook rust creëren en kun je de onzekerheid wegnemen. Het doel van de steunpakketten was ook om onzekerheid weg te nemen. Daarom hebben we ook met z'n drieën gezegd: we hebben diepe zakken – met andere woorden: we kunnen dit lang volhouden – en wij gaan als het ware zekerheid bieden voor de ondernemers en voor de werknemers dat de lonen doorbetaald kunnen worden en dat ze niet op een houtje hoeven te bijten.

De heer **Poortman**:

Zat die zekerheid dan vooral in woorden en mensen geruststellen of was die ook gebaseerd op daadwerkelijk diepe zakken?

De heer **Koolmees**:

Die was ook gebaseerd op echte diepe zakken. De eerste inschatting was, geloof ik – ik zeg dit uit mijn hoofd – dat de steun 70 miljard zou kosten. Dat was natuurlijk gigantisch veel geld, maar als Nederland hadden we een hele lage staatsschuld. We hadden dus ook de financiële ruimte om die steun te kunnen bieden.

De heer **Poortman**:

Maar die ruimte zat dan in het oplopen van de staatsschuld?

De heer **Koolmees**:

Ja, ja.

De heer **Poortman**:

Waren er andere manieren om die ruimte te bewerkstelligen?

De heer **Koolmees**:

Op dat moment bezuinigingen aankondigen leek ons niet het meest geëigende pad. Dat had natuurlijk in theorie gekund, maar we hebben juist gezegd: we hebben diepe zakken, we hebben een lage staatsschuld en we kunnen dit financieren, dus we gaan die onzekerheid als het ware afkopen door een fors steunpakket neer te leggen. Dat was de overweging.

De heer **Poortman**:

Zat daar dan ook weer ... U zei: bij die maatregelen speelde rechtvaardigheid een doorslaggevende rol. Speelde draagvlak hierbij nog een rol?

De heer **Koolmees**:

Ja, zeker, omdat ik er ook van overtuigd ben dat als wij geen steunpakketten hadden gehad, de maatschappelijke polarisatie en ook de onzekerheid door het dak waren gegaan. Dat had namelijk gewoon in de praktijk betekend dat heel veel ondernemers hun mensen hadden ontslagen, dat heel veel mensen in de werkloosheid terecht zouden komen en dat je daarmee hele grote economische schade had bewerkstelligd. Waar ik zelf best trots op ben, is dat we een jaar later als Nederland de laagste werkloosheid in de eurozone hadden. Die steunpakketten hebben dus wat dat betreft wel hun doel gediend.

De heer **Poortman**:

Dank u wel. Dan heb ik op dit onderwerp geen vragen meer.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u op dit onderwerp vragen?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, op dit onderwerp niet.

De **voorzitter**:

Dan kunt u meteen door naar het volgende onderwerp.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel. Dan wil ik met u graag naar de zomer van 2020, of voorjaar, zomer 2020. Dan loopt het aantal besmette personen terug en dan wordt er binnen het kabinet nagedacht over versoepelingen. Nou zou ik graag van u willen weten: welke geluiden vanuit het veld van het ministerie van SZW betrok u om te overwegen welke sectoren weer open konden?

De heer **Koolmees**:

In deze fase weet ik niet of ... U heeft het over april, zal ik maar zeggen, april 2020?

Mevrouw **Lammers**:

Ja, voorjaar, zomer 2020.

De heer **Koolmees**:

Ik denk dat het in deze fase vooral breed was. Dus eigenlijk ehm ... We zagen toen het aantal besmettingen afnemen. We zagen de ic-bezetting afnemen. Toen ging het eigenlijk over het breder afschalen van de genomen maatregelen, ook om de maatschappij weer lucht en ruimte te geven. De vraag die u stelt was relevanter in oktober en november van dat jaar, want toen ontstond wel degelijk ook een vraagstelling over welke maatregelen je nou als eerste wil nemen en welke je ook als eerste weer wil terugnemen als het straks beter gaat, een soort rangordening daarin, ook vanuit de overweging welke maatregel de slechtste uitwerking heeft op de maatschappij.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Mijn vraag is dus: welke geluiden werden dus bij de versoepelingen meegenomen?

De heer **Koolmees**:

Ik wil bijna zeggen: alle geluiden. We spraken natuurlijk, zeker als trojka, met vakbonden en met werkgeversorganisaties, maar we lazen ook de krant en we hadden ook Kamerdebatten.

Mevrouw **Lammers**:

En vanuit SZW specifiek?

De heer **Koolmees**:

Heel relevant waren de werkgeversorganisaties en de

werknemersorganisaties, dus de polder, zal ik maar zeggen. Daar kwam ook de vraag wel uit: wanneer kunnen we weer ondernemen en wanneer kunnen we ook op een veilige manier weer aan het werk? Dat kwam met name vanuit de vakbonden.

Mevrouw **Lammers**:

Dat zijn een aantal belangenbehartigers, noem ik het maar even. Welke rol hadden zij specifiek?

De heer **Koolmees**:

In de eerste fase hebben we heel veel samengewerkt met werkgevers- en werknemersorganisaties, dus met VNO-NCW, MKB-Nederland en de LTO aan de werkgeverskant en de FNV, CNV en de VCP aan de vakbondskant. Dat deden we met name bij het vormgeven van de steunpakketten, maar ook bijvoorbeeld bij communicatie naar ondernemers over het thuiswerkadvies. Daarbij nam VNO-NCW het voortouw om ondernemers op te roepen om hun werknemers vooral thuis te laten werken, bijvoorbeeld.

Mevrouw **Lammers**:

En toen er dus weer versoepeld werd, wat was die rol daar?

De heer **Koolmees**:

Eigenlijk hetzelfde, maar dan spiegelbeeldig. In goed overleg samen kijken: welke maatregelen kunnen we nu gaan afschalen, zodat de maatschappij en de economie weer wat meer ruimte krijgen?

Mevrouw **Lammers**:

De heer Aalbersberg, die afgelopen vrijdag verhoord is, heeft in zijn openbare verhoor aangegeven dat er veel sprake was van lobby en dat bijvoorbeeld de horecalobby heel sterk was. De invloed hiervan op de besluitvorming was eigenlijk niet transparant. Hoe zorgde u ervoor dat groepen die minder vocaal waren, vanuit SZW gezien, evenredig werden meegenomen?

De heer **Koolmees**:

Ik wil twee antwoorden geven. Het eerste deel van het antwoord is: het klopt dat er ontzettend veel maatschappelijke organisaties – dat waren ondernemersorganisaties, zoals Koninklijke Horeca Nederland, of de detailhandel Nederland of de supermarkten – aan het lobbyen waren, niet alleen bij het kabinet, maar ook in de Tweede Kamer. Bij de debatten over

de maatregelenpakketten en over de steunpakketten zag ik dus regelmatig ook inbrengen terug vanuit lobbyorganisaties. Dat vind ik ook helemaal prima en helemaal transparant. Door met de officiële vertegenwoordigers te praten, bijvoorbeeld de vakbonden, hoor je ook de andere kant terug. In die tijd waren er heel veel zorgen bij heel veel vakbonden over: kunnen onze werknemers wel op een veilige manier hun werk uitvoeren? Ik werk nu bij de NS, maar toentertijd ging het dus ook over een conducteur in de trein. Die moet toch door de trein heen. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat die niet besmet raakt? Dat soort elementen waren ook onderdeel van de discussie. Eigenlijk ging het bij alle departementen, in mijn geval dus bij SZW, over dit soort voorbeelden, maar bij Ingrid van Engelshoven, de minister van Cultuur, ging het over de theaters en over de musea, en bij de minister van IenW ging het over de rijschoolhouders, bijvoorbeeld.

Mevrouw **Lammers**:

Mijn vraag ziet dan op: hoe heeft u ervoor gezorgd dat de groepen die minder vocaal waren, toch evenredig werden meegenomen in de besluitvorming?

De heer **Koolmees**:

Heeft u een voorbeeld van een minder vocale groep? Want ik heb in die periode ontzettend veel groepen gesproken. Die waren allemaal goed vocaal en ook echt wel op de radar bij ons, dan wel via officiële overleggen, dus met werkgevers- en werknemersorganisaties, dan wel door brieven te sturen, petitie aan te bieden en via de krant aandacht te zoeken. Ik zou dan dus ook wel graag een voorbeeld willen horen van een groep die wat minder vocaal was en misschien van tafel is gevallen.

Mevrouw **Lammers**:

Ik vraag u of u alle geluiden die er waren, alle belangen die er waren, evenredig heeft meegenomen in de besluitvorming.

De heer **Koolmees**:

Die vraag is voor mij heel moeilijk te beantwoorden, want voor mijn gevoel hebben we ontzettend veel signalen en geluiden opgehaald. We hebben met heel veel partijen overlegd en gesproken. We hebben ook geprobeerd recht te doen aan de inbreng van allerlei partijen. Maar dat betekent niet dat uiteindelijk iedereen zijn zin kreeg, want dat kon niet. Er schiet me nu niet één voorbeeld te binnen over een groep die echt vergeten is.

Mevrouw **Lammers**:

Het is al een aantal keren voorbijgekomen dat jongeren toch minder organisaties achter zich hadden staan die zich daar heel sterk voor maakten. Vindt u dat die belangen dan allemaal goed zijn meegewogen? Dat is meer mijn vraag.

De heer **Koolmees**:

Ik denk dat er heel veel aandacht is geweest voor jongeren. Dat bleek ook wel uit het verhoor dat u heeft gehad met Mark Roscam Abbing. Dat bleek ook wel uit de discussies die wij hebben gehad over bijvoorbeeld scholensluiting en het effect daarvan op het mentale welzijn van jongeren. We hebben uitvoerige discussies gevoerd en ons ook uitvoerig laten informeren door wetenschappers, door onderzoekers, over de effecten daarvan. Dus zeker als het gaat over het belang van jongeren, hebben we dat heel erg scherp op het netvlies gehad, eigenlijk de gehele periode. Sterker nog, één voorbeeld dat ik zelf nog steeds heel interessant vind, is dat helemaal aan het begin van de crisis, 12 of 13 maart, eigenlijk het advies van het OMT en ook wel onze primaire afweging was: laten we vooral de scholen openlaten. In het weekend zagen wij dat er heel veel maatschappelijke onrust ontstond bij schoolleiders en bij vakbonden over het openhouden van de scholen. Dus eigenlijk zijn de scholen door maatschappelijke druk heel snel gesloten.

Mevrouw **Lammers**:

Maar het gaat nu ook om het versoepelen van de maatregelen.

De heer **Koolmees**:

Later zul je ook zien dat we bij het versoepelen van maatregelen scholen vaak voor hebben laten gaan. We hebben scholen weleens eerder geopend. Sterker nog, ik kan me nog herinneren dat we op een gegeven moment een discussie hebben gehad over de avondklok en schoolsluiting, en dat we er echt bewust voor hebben gekozen om de scholen weer eerder open te doen vanwege de schade die kinderen hadden door schoolsluitingen.

Mevrouw **Lammers**:

Als ik u goed begrijp, zegt u: ik heb eigenlijk al die belangen die vanuit mijn departement, vanuit SZW, bestonden, allemaal goed in kaart gebracht en die zijn allemaal evenredig meegewogen.

De heer **Koolmees**:

Daarom had ik net de wedervraag: heeft u een signaal van een groep of een organisatie waarbij dat niet gebeurd is?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, ik vraag even naar úw ervaring.

De heer **Koolmees**:

In mijn ervaring wel, ja. In mijn ervaring hebben we daar echt ons best voor gedaan. Of het evenredig is meegewogen, weet ik niet, omdat er soms ook geen ruimte was om het te versoepelen.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u een voorbeeld noemen?

De heer **Koolmees**:

Nou, met name in de oploop van de tweede golf, dus in oktober en november 2020, is het pakket eigenlijk steeds verder verzwaard, terwijl er toen wel een hoop lobby, of verzoeken, of maatschappelijke discussie was over bijvoorbeeld het weer openen van scholen, om één voorbeeld te geven.

Mevrouw **Lammers**:

Dan wil ik graag met u naar juni 2020 gaan. Dan wordt er op ambtelijk niveau overlegd, eigenlijk tussen de ministeries, in de Ambtelijke Commissie Covid-19, de ACC. We bespreken die nu voor het eerst. Kunt u uitleggen wie er in die commissie zaten?

De heer **Koolmees**:

In de ambtelijke commissie?

Mevrouw **Lammers**:

Ja, in de ambtelijke commissie.

De heer **Koolmees**:

In de ambtelijke commissie zaten bij mijn weten – ik was daar niet bij – de secretarissen-generaal van de ministeries. Voor SZW was de secretaris-generaal van SZW de deelnemer aan het ACC.

Mevrouw **Lammers**:

Welke rol speelde deze commissie bij het bepalen van de koers van uw ministerie, van het ministerie van SZW?

De heer **Koolmees**:

Het ministerie van SZW adviseerde mij over stukken die in de MCC lagen, dus die in de ministeriële commissie lagen. Ook de ACC, de ambtelijke commissie, gaf advies aan ons als geheel, zal ik maar zeggen. Wij kregen dan een advies van de ACC bij de stukken die ter besluitvorming voorlagen in de MCC.

Mevrouw **Lammers**:

Welk gewicht had dan zo'n advies?

De heer **Koolmees**:

In de regel hebben ambtelijke adviezen, zeker op dit niveau, een zwaar gewicht. Het zijn allemaal hele deskundige ambtenaren met veel verstand van zaken, die ons goed kunnen adviseren over besluiten die we nemen.

Mevrouw **Lammers**:

Is het weleens voorgekomen dat u bent afgeweken van zo'n advies?

De heer **Koolmees**:

Zeker.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u een voorbeeld noemen?

De heer **Koolmees**:

Nee. Nee, maar dat gebeurt toch regelmatig. Kijk, ambtelijk kan er een advies aan de bewindspersoon liggen, zo van "je moet a doen", terwijl de politiek, de minister besluit: het wordt toch b.

Mevrouw **Lammers**:

Ik ben toch wel benieuwd naar een voorbeeld.

De heer **Koolmees**:

Dat kan ik nu niet ... Dat is er vast, maar dat kan ik nu niet zo verzinnen. Dan zou ik eigenlijk een vergelijking moeten maken tussen de ACC-adviezen en wat er uiteindelijk besloten is in de MCC. Maar dat is zeker een keer voorgekomen.

Mevrouw **Lammers**:

Ehm ... Op welke manier werd er eigenlijk in het kabinet besproken welke

maatregelen eerst werden versoepeld en welke pas daarna? Kunt u dat eens schetsen?

De heer **Koolmees**:

Dat had in eerste instantie altijd te maken met de vraag wat het effect was van de maatregel op de verspreiding van het virus, en daarmee ook op de ziekenhuisopnames, de ic-opnames en de verspreiding van het virus; op de vraag hoeveel besmettingen er zijn, zal ik maar zeggen. Daarnaast had het ook te maken met de vraag: wat is de maatschappelijk-economische impact van zo'n maatregel? We hadden het net al even over scholen, bijvoorbeeld. Bij scholen is er heel lang discussie geweest over de vraag: zijn kinderen nou ... Ja, ze zijn besmettelijk, maar het ging over de vraag of het erg was dat kinderen besmet werden en of ze daar ook ziek van werden versus de vraag welke rol kinderen speelden in de verspreiding van het virus. Dat speelde overigens meer bij de middelbare scholen dan bij de basisscholen. Dat is een discussie over de verspreiding van het virus. Dan kwam er ook een laag overheen: wat willen we nu vanuit het belang van het kind? Dus is het voor kinderen goed om twee maanden thuisonderwijs te volgen en niet met vriendjes te kunnen spelen? Dat element woog ook zwaar.

Mevrouw **Lammers**:

Was daar een soort afwegingskader voor? Hoe werd dat precies gewogen?

De heer **Koolmees**:

In mijn herinnering, maar dat weet ik niet meer helemaal precies, was er op een gegeven moment een ladder, een afwegingsladder, met maatregelen die als het ook maar enigszins kon als eerste in aanmerking kwamen om weer te versoepelen. Scholen stonden bijvoorbeeld hoog op die lijst. Ik weet niet meer precies wanneer dit was. Ik denk dat dit echt pas in november of december of zo was, maar dat weet u beter dan ik, denk ik.

Mevrouw **Lammers**:

Ik ben even op zoek naar die weging. Hoe werd dat gewogen? Ik begrijp dat die afwegingsladder gaat om welke er eerst kunnen en welke laatst, maar ik ben dus even op zoek naar de afweging. Dus hoe werd die afweging gemaakt tussen welke eerst en welke laatst?

De heer **Koolmees**:

Ik probeerde het net te schetsen, zo van: wat is het effect, of het verwachte effect, van deze maatregel op het verloop van het virus? Dus met andere

woorden: als je een maatregel laat vervallen of terugneemt, wat verwacht je dan weer ten aanzien van het aantal contacten dat mensen hebben en daarmee hoeveel besmettingen er weer komen? Dat is de ene kant. Daaruit volgen namelijk de ic-bezetting, de ziekenhuisopnamen en dat soort dingen. Aan de andere kant gaat het om: welke bredere maatschappelijke, economische ontwikkelingen zijn er dan? Welke belangen heb je dan te wegen? Dat had ook te maken met ... Dat is niet altijd vergelijkbaar natuurlijk. Dat is niet altijd onder dezelfde cijfers te brengen, maar dat is ook wel een politieke weging. Dat is ook wel een weging van welke maatregelen je het nou belangrijker vindt dat ze eerder worden ingenomen.

Mevrouw **Lammers**:

Hoe verhiel uw inzet, dus vanuit SZW, zich tot de inzet vanuit andere ministeries?

De heer **Koolmees**:

Dat kon af en toe ... "Botsen" is een groot woord, maar er kon af en toe een andere inzet zijn, waarbij ik bij wijze van spreken persoonlijk vond dat ik het ene belang meer moest laten wegen dan het andere belang en dat je daar discussie ...

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u een voorbeeld geven van wanneer dat was en wat dat was?

De heer **Koolmees**:

U heeft het vanmorgen ook met mevrouw Van Ark gehad over die besluitvorming in oktober, toen het aantal besmettingen opliep en een deel van de samenleving, maar ook het Red Team en allerlei andere mensen zeiden: er moet nu een harde lockdown komen. Maar een ander deel van de samenleving zei: nee, niet meer beperkende maatregelen, want we zijn helemaal klaar met dat virus, en zeker niet bij de scholen. We hadden namelijk in die eerste fase een forse schoolsluiting gehad. Dan kwam je uiteindelijk tot een weging en uiteindelijk tot een politiek besluit: wat gaan we nu doen? Dat is geen volledige lockdown geworden, maar een soort halve lockdown. We hebben toen bijvoorbeeld wel besloten om de horeca te sluiten, en om theaters en musea te sluiten, maar we hebben niet besloten om scholen te sluiten. Dit is een voorbeeld waarin je ziet dat er een weging wordt gemaakt: welke maatregelen gaan we nu wel doen om het virus te beheersen en onder controle te houden, en welke maatregelen doen we niet of nu niet? Dat is een voorbeeld van zo'n discussie, denk ik.

Mevrouw **Lammers**:

Had u het gevoel dat die afweging altijd goed werd gemaakt?

De heer **Koolmees**:

Dat probeerden we wel. We probeerden die afweging wel te maken, ja.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, maar vond u dat dat ook gebeurde, dat dat dus altijd goed gebeurde?

De heer **Koolmees**:

Ik ga 'm toch anders beantwoorden. Ik denk dat we zeker in die fase veel meer informatie hadden en dat, zoals ik net zei, Economische Zaken, Financiën en SZW ook inzicht gaven in de maatschappelijk-economische effecten. De heer Roscam Abbing gaf ook inzicht in de effecten op andere thema's, zoals welzijn, eenzaamheid en dat soort zaken. Dus we hadden in die fase veel meer informatie op tafel om een besluit op te baseren. Het is natuurlijk wel een aantal keren zo geweest, ook tot mijn eigen frustratie, dat het aantal besmettingen opliep en dat het aantal ziekenhuisopnames opliep, en dat er gewoon geen ruimte was om dit soort maatregelen te nemen. Dus ik heb noodgedwongen, met pijn in het hart, toch voor verdere aanscherping moeten kiezen.

Mevrouw **Lammers**:

Wie zorgde er binnen kabinet voor dat al die perspectieven werden meegewogen?

De heer **Koolmees**:

Wij allemaal. Dat was uiteindelijk ook een opdracht voor ons allemaal. Ik zat er niet alleen als minister van SZW; ik zat er ook als minister, als onderdeel van de ministerraad. Uiteindelijk is het ook wat ik eerder zei: je neemt uiteindelijk als ministerraad een besluit en dan praat je met één mond naar buiten en als je het er niet mee eens bent, moet je aftreden. Dat is de situatie.

Mevrouw **Lammers**:

U vond dus dat al die verschillende perspectieven, al die inbrengen, allemaal voldoende werden meegewogen.

De heer **Koolmees**:

Ik vind dat we in ieder geval onze uiterste best hebben gedaan om al die

inbrengen en al die perspectieven mee te wegen in de pakketten die we hebben gedaan. Ik geef bewust dit antwoord, omdat ik ook weleens situaties heb gehad waarin ik het er niet helemaal mee eens was, maar heb besloten het toch te steunen vanwege het grotere belang. Dat gebeurt in de ministerraad vaker, ook los van corona. Ehm ... Dus daarom geef ik het antwoord dat ik geef. Uiteindelijk is het zo dat de ministerraad in gezamenlijkheid heeft besloten tot die pakketten. Daarin hebben we alle input en afwegingen fors meegewogen en toch besloten: dit is nu het meest verstandige met het oog op het virus en ook op de maatschappelijk-economische effecten. Ik vond trouwens dat Mark Roscam Abbing daar iets heel verstandigs over zei. Af en toe wordt de indruk gewekt dat het dan gaat over harde versus zachte cijfers, en dat er over de besmettingen harde cijfers zijn en over de economische effecten wat zachtere cijfers. Hij gaf aan: het ging vaak veel meer over de korte termijn versus de langere termijn. Daar was ik het mee eens, want vaak ging het over een situatie waarin je niet meer de mogelijkheid had om iets anders te besluiten, omdat er anders een zwart scenario dreigde in de ziekenhuizen bijvoorbeeld. Dus ik vond dat onderscheid eigenlijk wel een mooi onderscheid en een goed onderscheid.

Mevrouw **Lammers**:

Er is nog één vraag bij mij blijven hangen. U zegt: soms was ik het er niet mee eens. Maar "het er niet mee eens zijn" en alle belangen even goed meewegen, kunnen natuurlijk ook naast elkaar bestaan.

De heer **Koolmees**:

Zeker.

Mevrouw **Lammers**:

Mijn vraag was eigenlijk: vindt u dat al die belangen altijd even goed zijn meegewogen?

De heer **Koolmees**:

En mijn antwoord is: daar hebben we echt altijd een poging toe gedaan.

Mevrouw **Lammers**:

Het is dus niet altijd gelukt, in uw ogen.

De heer **Koolmees**:

Maar dat komt precies op het onderscheid: in mijn ogen misschien niet altijd, maar in de totaliteit wel.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Oké.

De heer **Koolmees**:

Ik ga het even illustreren. Ik heb ook weleens gedacht: ik ben niet heel blij met deze maatregel en ik ben het er ook niet helemaal mee eens, maar we zijn toch met z'n allen de ministerraad, we hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid en we hebben dit besluit in gezamenlijkheid genomen, dus ga ik dat naar buiten toe ook verdedigen. Zo werkt dat namelijk.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dat waren mijn vragen. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Poortman, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

De heer **Poortman**:

Nee, op dit onderwerp niet.

De **voorzitter**:

Ik heb nog wel een vraag. U had het erover dat uiteindelijk die weging ook politiek plaatsvindt. Welke rol heeft een vicepremier als het gaat om die politieke weging?

De heer **Koolmees**:

De vicepremier is een soort eerste onder gelijken in het smaldeel van de politieke partij waartoe die behoort. Vaak is het dus ook zo dat de minister-president en de vicepremiers regelmatig met elkaar overleg hebben over politieke verschillen van inzicht tussen de partijen. Dus als er ergens ruzie over is of een discussie over dreigt tussen partijen die gezamenlijk de coalitie vormen en de ministerraad bevolken, dan gebeurt het regelmatig dat de minister-president met de vicepremiers in overleg treedt over hoe ze dit gaan oplossen. Zo moet u het zien. Daarom zit je ook als het ware tussen je eigen smaldeel, dus je eigen ministers, en de top van het kabinet in.

De **voorzitter**:

Conflicteerde uw rol als vicepremier weleens met uw rol als vakminister van SZW als het gaat om die politieke weging?

De heer **Koolmees**:

Nee. Nee. En zeker niet in die coronacrisis, nee.

De **voorzitter**:

Waarom "zeker niet"?

De heer **Koolmees**:

Nou, ik heb ... Ik zei net al: in de maanden dat ik vicepremier ben geweest, heb ik ook andere onderwerpen moeten doen die niet per se op mijn SZW-terrein lagen. Denk bijvoorbeeld aan de Wet open overheid of andere wetstrajecten die liepen. Maar over de coronacrisis niet. Daarom maak ik dat onderscheid zo expliciet.

De **voorzitter**:

Oké. Dank. We gaan door naar het volgende onderwerp en daarvoor geef ik collega Poortman het woord.

De heer **Poortman**:

Dank, voorzitter. De periode is al een paar keer langsgekomen: eind 2020, het moment waarop de besmettingen weer oplopen. Dat is ook het punt waarop het draagvlak voor de maatregelen afneemt. Mensen zijn minder aan het naleven en daardoor worden maatregelen minder effectief in het verminderen van besmettingen. Hoe zijn deze signalen door het kabinet bediscussieerd in die tijd?

De heer **Koolmees**:

Best wel intensief. Ik heb me natuurlijk voorbereid op dit verhoor en ook echt stukken teruggelezen uit die periode. Ik heb ook stukken gevonden van mezelf uit het Catshuis en over ...

De heer **Poortman**:

"Van uzelf". Wat voor stukken waren dat?

De heer **Koolmees**:

Over corona en gedrag. Ik wist dat niet meer, maar ik heb die teruggevonden, dus ik weet dat die bestaan. Het was een presentatie over precies het punt dat u noemt, namelijk dat er signalen waren – dat was al in oktober – dat de naleving naar beneden ging en dat er minder steun was voor de coronamaatregelen dan in de eerste fase. We hebben toen ook wel echt een discussie gehad binnen het kabinet: hoe kunnen we dit nou weer keren en wat kunnen we doen om het draagvlak weer te vergroten? Even in mijn eigen woorden: in die eerste fase, in de eerste golf, was er een groot gevoel van samenleving, van "we doen dit samen", solidariteit en klappen

voor de zorg. Ik merkte zelf heel erg dat er in de fase oktober-november, zal ik maar zeggen, juist minder draagvlak was, dat het gepolariseerder werd en meer "wij tegen zij", en dat de belangen meer tegenover elkaar kwamen te staan. We hebben toen echt wel een discussie gevoerd in het kabinet over de vraag: hoe zorgen we er nou voor dat het draagvlak voor die maatregelen hoog blijft?

De heer **Poortman**:

Welke kant gaat zo'n discussie dan op? Ik heb namelijk ook geprobeerd dat aan de heer Roscam Abbing te vragen. Je kunt zeggen: wij proberen ervoor te zorgen dat de maatregelen die we bedenken goed nageleefd worden. Of je legt de discussie aan de voorkant: hoe komen we tot goede maatregelen, die dus beter nageleefd worden? Hoe is die balans in het kabinet uitgevallen?

De heer **Koolmees**:

Allebei de insteken zijn waar, maar ze kunnen naast elkaar bestaan.

De heer **Poortman**:

Hoe ziet u dat?

De heer **Koolmees**:

Nou, een deel van de discussie gaat over de vraag: welke maatregelen neem je en zijn die in de praktijk makkelijk handhaafbaar? Dat is een hele legitieme vraag. De andere vraag gaat over het volgende. De maatregel die je neemt en die misschien wel handhaafbaar is, zorgt ook wel voor vermindering van draagvlak, omdat er geen maatschappelijke steun voor is. Dan loop je het risico dat mensen het gaan vermijden door 's avonds in een kelder met elkaar te gaan bierdrinken, bij wijze van voorbeeld.

De heer **Poortman**:

We komen zo nog even op de avondklok die dan ingesteld wordt.

De heer **Koolmees**:

Dat is zo'n voorbeeld. Je hebt dus niet alleen maar rekening te houden met de handhaafbaarheid van maatregelen. Je hebt ook te maken met de legitimiteit van de maatregelen, dus eigenlijk de intrinsieke motivatie van Nederlanders om zich aan die afspraken te houden.

De heer **Poortman**:

Maar u ziet als kabinet dat de steun voor die maatregelen afneemt. Het

naleven wordt ook moeizamer. Wat was voor u toen de oplossing om maatregelen alsnog na te laten komen?

De heer **Koolmees**:

Voor een deel zit dat in gedrag en nudging. Dat heeft u ook met de heer Roscam Abbing besproken. Hoe kunnen we er nou voor zorgen dat er weer meer solidariteitsgevoel ontstaat? Hoe kunnen we er ook voor zorgen dat er leuke, goede voorbeelden zijn, zoals posters en armbandjes, die juist weer de solidariteit in de samenleving benadrukken? Maar ook: hoe kunnen we met stickers en looprichtingen ervoor zorgen dat mensen eigenlijk continu worden geconfronteerd met het virus, maar wel kunnen leven? Het ging dus om dat soort voorbeelden. Ook de Gedragsunit van het RIVM was erbij betrokken en het NKC, dus het communicatieteam, was erbij betrokken. We hebben dat echt wel in gang gezet om ervoor te zorgen ... Eigenlijk ging het om de vraag: hoe kunnen we nou maatregelen nemen en communicatie doen die ervoor zorgen dat de naleving en het gedrag beter worden?

De heer **Poortman**:

Die gegevens komen dan op tafel. We hebben gezien – dat is ook met de heer Roscam Abbing besproken – dat sleutelfiguren dat als "softe data" zien. Dat ging dus niet alleen maar over de lange of korte termijn, maar sommige data werden wel degelijk als "soft" bestempeld, bijvoorbeeld die gedragscomponent.

De heer **Koolmees**:

Ja.

De heer **Poortman**:

Daarom ben ik benieuwd naar de inside kijk die u daarop heeft. Als ik namelijk van buiten naar die maatregelen kijk, voelt het toch een beetje zo van: het aantal besmettingen neemt toe, we grijpen in met maatregelen en we gaan weer richting een lockdown; de besmettingen nemen af en we versoepelen weer. Dus het lijkt alsof daarin nooit creatief en vernieuwend is gedacht, maar gewoon steeds hetzelfde patroon werd gevolgd. Dat zeg ik dan vanuit een buitenstaandersperspectief.

De heer **Koolmees**:

Ik begrijp uw vraag, maar ik denk dat we in die fase wel echt hebben geprobeerd, door middel van communicatie, in de speeches van de minister-president en de minister van Volksgezondheid, maar ook ikzelf in mijn

uitingen in het parlement en de media, om de bijvoorbeeld de dilemma's en de uitruilen te laten zien en ook te laten zien dat wij zagen dat heel veel mensen last hadden van deze maatregelen om daarmee ook te proberen de legitimiteit van en het draagvlak voor de maatregelen omhoog te krijgen. Dat is niet altijd gelukt. Dat zie ik ook. Ik zie namelijk ook dat het steeds gepolariseerder werd. Ik kan me nog heel goed de toespraak van de minister-president in het Torentje herinneren, waarbij er een hele grote groep mensen buiten op potten en pannen stond te slaan. Als wij naar de MCC liepen, stonden er elke week mensen buiten te demonstreren. Er zat op dat moment echt wel meer polarisatie in de samenleving dan wenselijk was. Maar we hebben echt wel geprobeerd, met al die de experts en gedragsdeskundigen en met communicatie, om dat te keren of om daar meer begrip te laten ontstaan en weer meer solidariteit in de samenleving te krijgen.

De heer **Poortman**:

Was de avondklok een logisch resultaat van die onderhandelingen en discussies?

De heer **Koolmees**:

Ja, dat is één zo'n voorbeeld waarover we echt een forse discussie hebben gehad, eigenlijk al vanaf oktober 2020, denk ik.

De heer **Poortman**:

Toen kwam die op tafel?

De heer **Koolmees**:

Dat was de eerste keer dat die op tafel kwam. Dit is typisch zo'n maatregel geweest waar we ook intern in het kabinet echt wel een discussie over hebben gehad. Enerzijds ging dat over hoe effectief zo'n maatregel is.

De heer **Poortman**:

Dat was nog maar de vraag?

De heer **Koolmees**:

Ja, dat was zeker de vraag, want alles was dicht: theaters, horeca ... Ik zal maar zeggen: waar kon je heen 's avonds? Ja, je kon een wandeling maken. Je kon wel een frisse neus halen buiten. Dus de vraag was: hoe effectief is zo'n maatregel dan eigenlijk en hoeveel contacten voorkom je hiermee. Voor een deel had het wel te maken met feestjes die toen werden gegeven, met

name door jongeren en studenten. In de avonduren waren er coronafeestjes. De vraag was wel: heb je daar een avondklok voor nodig of heb je daar wat gerichtere acties voor nodig? Dat was één zo'n discussie. Aan de andere kant was er ook de legitimiteitsdiscussie, want zo'n avondklok geeft natuurlijk wel degelijk het gevoel van: terug naar de bezetting, 1940-1945.

De heer **Poortman**:

Ja.

De heer **Koolmees**:

Het heeft ook een ernstig vrijheidsbeperkend effect. Het is precies mijn vraag steeds geweest of mijn opmerking geweest ...

De heer **Poortman**:

U schetst dat heel helder.

De heer **Koolmees**:

Dank u wel.

De heer **Poortman**:

Daarom leg ik die vraag bij u neer. Er is discussie over de naleving van maatregelen. Er is discussie over de avondklok. Van dat hele instrument is überhaupt niet duidelijk of het gaat werken. Plus er is de hint van polarisatie rondom die maatregelen. En toch wordt er dan een avondklok ingevoerd. Ik ben dus vooral benieuwd naar de discussie daarover. Hoe gaat zo'n proces? Zo van: we zien namelijk allerlei spanningen rondom maatregelen en we gaan nu een hele zware vrijheidsbeperkende maatregel instellen. Dat die er kwam is duidelijk, maar hoe verloopt zo'n discussie daarnaartoe?

De heer **Koolmees**:

Die liep eigenlijk over een langere periode. Eigenlijk begon dit al in oktober. Wanneer is die uiteindelijk ingevoerd? In januari?

De heer **Poortman**:

In januari, 23 januari.

De heer **Koolmees**:

Eind januari, ja. Het was een lange discussie aan de voorkant. We zagen natuurlijk dat andere landen om ons heen al wel een avondklok hadden, wel allemaal op een ander tijdstip. Het is een maatregel die je helder kunt communiceren en die ook tot op zekere hoogte goed handhaafbaar is; zeker

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

ook voor de politici en de burgemeesters, zal ik maar zeggen. Je moet dan wel een administratief circus opstarten om mensen die wel buiten moeten zijn weer een vergunning te verlenen zodat die wel buiten mogen zijn. Denk aan aan machinisten van de NS bijvoorbeeld. Maar de handhaafbaarheid en uitlegbaarheid van zo'n maatregel zijn best groot.

De heer **Poortman**:

Hoe is dat voor de uitlegbaarheid? Voor de handhaafbaarheid snap ik dat, want je kunt makkelijk checken of mensen wel of niet binnen zijn of op straat lopen.

De heer **Koolmees**:

Ja, en 20.00 uur of 21.00 uur is ook makkelijk uitlegbaar. Het is een heldere maatregel.

De heer **Poortman**:

Op die manier is die uit te leggen, ja.

De heer **Koolmees**:

Qua legitimiteit heb ik heel vaak het gevoel gehad dat het dus juist averechts zou werken en dat het juist zou leiden tot polarisatie, tot dat gevoel van en de associatie met de bezettingsperiode, maar bijvoorbeeld ook zo van: ja, dan gaan de studenten om 20.00 uur 's avonds bij elkaar klitten, in de nacht een feestje houden en dan de volgende dag weer naar huis. Is het ook effectief, is dan de vraag. We hebben toen ook aan wetenschappers gevraagd om het effect te kwantificeren. Het RIVM heeft ook een effect van deze maatregel op de R gekwantificeerd. In de loop van de tijd werd de situatie in de ziekenhuizen ook steeds heftiger en dreigde er wel degelijk een zwart scenario.

De heer **Poortman**:

Werd u duidelijk wat het effect op die R zou zijn?

De heer **Koolmees**:

Dan ben je ook voor een deel afhankelijk van je adviseurs en de wetenschappers. Het effect wat toen gemodelleerd werd, was 10% of zo, zeg ik uit mijn hoofd. Dat was het effect op de R. Dat is best een substantieel effect op het de verspreiding van het virus, omdat er wel degelijk 's avonds nog veel contacten waren. Dat was de basis van dat model. Het RIVM kwam ook terug met een analyse: dit gaat wel degelijk een substantieel effect

hebben op de verspreiding van het virus. En toen is uiteindelijk ook besloten om het wel te doen.

De heer **Poortman**:

Het lijkt toch een beetje op een redenering achteraf steeds. Die klok ligt op tafel. Er zijn allerlei bezwaren tegen. We gaan nóg een keer de effectiviteit benaderen. En uiteindelijk lijkt het een beetje alsof die 10% eruit wordt geperst. Het lijkt een beetje zo van: hèhè, nu kunnen we die avondklok invoeren.

De heer **Koolmees**:

Dat is uw classificatie. Die zou ik er zelf niet aan geven.

De heer **Poortman**:

Dat is mijn classificatie, ja. Dat is de sfeer die het bij mij oproept.

De heer **Koolmees**:

Ja. Dat begrijp ik op zich wel. Ik denk dat het aan de andere kant ook zo is dat je moet afgaan op advies, op wetenschappelijke inzichten en op een inschatting van het effect van zo'n maatregel. Dus als je dit op een gegeven moment allemaal gewogen hebt, de effectiviteit, de handhaafbaarheid, maar ook het risico op het verlies aan legitimiteit – om het maar eens abstract te zeggen – maar je ziet wel dat het aantal besmettingen heel hoog is, het aantal ziekenhuisopnames omhooggaat, is het ook een kwestie van: deze maatregel heeft wel een groot effect en dus gaan we die als kabinet toch nemen. Maar daar gaat wel een discussie van drie maanden aan vooraf, ook in het Catshuis en ook in het kabinet.

De heer **Poortman**:

Er ligt een OMT-advies. Dat komt uit op zo'n 10%. U als trojka heeft daarvoor al een dwarsdoorsnijdende toets opgesteld. Ik vat 'm kort samen, maar u moet me vooral corrigeren als ...

De heer **Koolmees**:

Wat heb ik opgesteld?

De heer **Poortman**:

Een dwarsdoorsnijdende toets. Die komt van de trojka. Dat is een toets waarin u kijkt naar de onderlinge samenhang en de effecten van een maatregelenpakket. Volgens deze toets zal de avondklok "sociaal-

maatschappelijk zeer ontwrichtend zijn", concludeert de trojka, uw driemanschap. Daardoor is die mogelijk niet proportioneel. Ik kan het citaat wel voorlezen. "De duur en stapeling van maatregelen en een gebrek aan perspectief hierbij legt een zware druk op de maatschappij", stellen jullie. "De proportionaliteit is daardoor discutabel. Weegt verdere schade aan de maatschappij nog wel op tegen het beperken van de gezondheidsschade door covid?" Voor de helderheid: dit is opgesteld door ambtenaren uit uw team.

De heer **Koolmees**:

En op welke datum is dit opgesteld?

De heer **Poortman**:

19 januari. Dat is dus een kleine week, vier dagen voor de invoering van de avondklok. Dat is dus nog een serieus signaal in de aanloop. Hoe is op die dwarsdoorsnijdende toets gereageerd?

De heer **Koolmees**:

Dat weet ik oprecht niet meer, maar de woorden die u gebruikt ...

De heer **Poortman**:

Die zijn fors.

De heer **Koolmees**:

... zijn ook de woorden die we aan de voorkant hebben ingebracht. Nee, laat ik voor mezelf spreken: die ikzelf aan de voorkant heb ingebracht in deze discussies. Weegt dit inderdaad wel op tegen het effect dat je verwacht? Maar uiteindelijk is daarin een weging gemaakt en is besloten om het wel te doen op 23 januari. Daar heb ik uiteindelijk ook mee ingestemd.

De heer **Poortman**:

Jullie stellen de proportionaliteit ter discussie aan de voorkant. Was de avondklok voor u uiteindelijk proportioneel?

De heer **Koolmees**:

Uiteindelijk wel, want uiteindelijk is het toch ook een duivels dilemma in een weging van wat je nog kunt doen om te voorkomen dat je in een zwart scenario terechtkomt. Dit is wel een maatregel die volgens de wetenschappers en adviseurs een fors effect heeft op de verspreiding van het virus. Ik had er echt wel buikpijn van, omdat ik ook echt wel zorgen had

over wat voor effect dit had op het draagvlak, de legitimiteit en het gedrag van mensen. Maar uiteindelijk is er wel een weging gekomen om het toch te doen op 23 januari, omdat we ook echt wel aankeken tegen hele hoge besmettingen en heel veel mensen op de ic's.

De heer **Poortman**:

Tot slot op dit punt. We hadden het over het debat in de aanloop naar die avondklok. Zijn er alternatieven voor de avondklok besproken?

De heer **Koolmees**:

Er zijn in z'n algemeenheid natuurlijk meerdere alternatieven voor verschillende maatregelen besproken. Dan ging het inderdaad ook wel over het effect van een maatregel op de R. Het RIVM en de modellers van het RIVM probeerden ook wel een inschatting te maken van het effect van zo'n maatregel op de verspreiding van zo'n virus.

De heer **Poortman**:

Wat is een voorbeeld van zo'n maatregel?

De heer **Koolmees**:

Ik denk dat er verschillende zijn: avondklok, scholensluiting ... Een scholensluiting in het primair onderwijs versus een scholensluiting in het middelbaar onderwijs bijvoorbeeld. Dat had ook een ander effect, want oudere kinderen verspreiden het virus meer dan jongere kinderen, was de aanname of de wetenschappelijke onderbouwing. Dat soort maatregelen zijn toen wel in kaart gebracht.

De heer **Poortman**:

Concluderend zegt u nog steeds dat de avondklok een proportionele maatregel was?

De heer **Koolmees**:

Concluderend hebben we als ministerraad besloten om die avondklok in te voeren. Persoonlijk zeg ik erbij: met veel buikpijn. Maar uiteindelijk hebben we wel als collectief besloten om het te doen en daar sta ik nog steeds achter.

De heer **Poortman**:

Dank u wel voor dit moment. Ik heb geen vragen meer op dit punt.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u over dit onderwerp nog vragen?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, over dit onderwerp niet. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Meneer Koolmees, u noemde de invoering van een avondklok "een duivels dilemma". U heeft er ook buikpijn van gehad, gaf u aan. Uiteindelijk is hij ingevoerd op 23 januari 2021, maar is hij ook vijf keer verlengd en heeft in totaal drie maanden en vijf dagen geduurd. Hoe vond de discussie bij de verlengingen plaats?

De heer **Koolmees**:

Ik weet het niet helemaal precies meer, maar in mijn herinnering hebben we daar wel regelmatig bij stilgestaan. Sterker nog, ik kan me ook herinneren dat er op een gegeven moment bij versoepelingen echt een discussie is geweest over de vraag: wat doen we nu eerst? Schaffen we nu eerst de avondklok af of doen we eerst de opening van de scholen? Toen is, in mijn herinnering, besloten dat de scholen eerder geopend werden en dat de avondklok langer zou gelden. Ik denk dat dit in maart of in april geweest is. Ehm ... Dus deze discussie is ook steeds weer teruggekeerd.

De **voorzitter**:

Verandert de proportionaliteit van deze maatregel naarmate de avondklok langer wordt ingevoerd en verlengd wordt?

De heer **Koolmees**:

Ja, ik denk ook dat de maatschappelijke weerstand groter werd. In de wintermaanden, als het buiten koud en donker is, is het maatschappelijk anders dan in het voorjaar, wanneer het langer licht wordt en meer mensen naar buiten willen. Dat heeft, denk ik, ook met elkaar te maken.

De **voorzitter**:

Welk effect heeft het op de grondrechtenafweging naarmate die avondklok vaker verlengd wordt?

De heer **Koolmees**:

Dat vind ik een moeilijke vraag om te beantwoorden. We hebben namelijk uiteindelijk besloten tot de invoering van die avondklok om het virus te

bestrijden, vanwege de effectiviteit van die maatregel. Naarmate we verder in de tijd kwamen, het virus naar beneden ging en er minder mensen op de ic lagen, zijn we gaan verspoelen en was dit een van de eerste maatregelen die in het versoepelingspakket zat. Maar er zaten ook andere maatregelen voor, die we eerder hebben genomen, zoals het openen van de scholen. Ehm ... Ja.

De **voorzitter**:
Oké.

De heer **Koolmees**:
Op dat moment is de discussie natuurlijk wel geweest: kunnen we niet beide tegelijkertijd doen? Maar dat gaf een te groot risico dat het virus toch weer zou oplaaien en weer in een opwaartse trend terecht zou komen.

De **voorzitter**:
Concluderend begrijp ik dat het continu een moeilijke discussie was en u er toen voor gekozen heeft om eerst de scholen ruimte te bieden en later de avondklok af te schaffen.

De heer **Koolmees**:
Ja, wij als ministerraad, ja.

De **voorzitter**:
Als ministerraad, ja. Oké, dank u wel. Meneer Koolmees, we zijn al even onderweg in dit openbare verhoor. We gaan dan ook even pauzeren. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden. Dan gaan we zo de vergadering voor 15 minuten schorsen.

(De heer Koolmees wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:
Ik schors de vergadering voor 15 minuten.

De vergadering wordt van 15.20 uur tot 15.34 uur geschorst.

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Aan de orde is een openbaar verhoor van de parlementaire enquêtecommissie Corona van de heer Wouter Koolmees, toenmalig minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Ik verzoek de griffier om de getuige binnen te leiden.

(De heer Koolmees wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Meneer Koolmees, welkom terug.

De heer **Koolmees**:

Dank u.

De **voorzitter**:

We hervatten het openbare verhoor van de parlementaire enquêtecommissie Corona. Ik geef daarvoor het woord aan collega Lammers.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel. U heeft het net al een paar keer genoemd: het DGSC, het programma Directoraat-Generaal Samenleving en COVID-19. Dat is in oktober 2020 opgericht. Het richtte zich op de middellangetermijngevolgen van de pandemie, ook als tegenwicht voor de focus op de acute gezondheids crisis. Op welke manier kwam de kennis van dit directoraat tot uw beschikking?

De heer **Koolmees**:

Via de slidedecks van de NCTV. De NCTV, Pieter-Jaap Aalbersberg, verzamelde eigenlijk alle informatie, eerst voor het Catshuis en later voor de MCC. Daarin zat onder andere de inbreng van de programma-dg, maar ook bijvoorbeeld de integrale weging van SZW, Financiën en EZK. Die kwamen allemaal terug in dat slidedeck.

Mevrouw **Lammers**:

Maakte de inbreng van dit directoraat dat andere belangen naast de virusbestrijding eigenlijk zwaarder werden meegewogen?

De heer **Koolmees**:

Ehm ... Dat denk ik wel. Eigenlijk hebben we het vanaf het begin van de crisis, al vanaf april, een discussie gehad over andere inbrengen. Er is in het parlement ook een motie geweest – ik dacht van de heer Segers van de ChristenUnie – over een soort maatschappelijk impactteam, al in april 2020. Dus dat hebben we toen ook opgevolgd met bijvoorbeeld de commissie-Halsema, van de burgemeester van Amsterdam. Daaraan namen de heer Grapperhaus en ik vanuit het kabinet deel, samen met de VNG en een aantal hoogleraren. We hebben ook de heer Putters van het SCP een aantal keer

uitgenodigd, zowel in het Catshuis als in de MCC. We hebben ook de planbureaus, dus het Centraal Planbureau, SCP en PBL – trouwens, dat laatste weet ik eigenlijk niet – uitgenodigd om hun opvattingen te geven. Dat speelde eigenlijk al in april-mei. Dat werd later met de programma-dg meer gestructureerd en meer aan de voorkant ingebracht voor de besluitvorming. Daarmee kun je, denk ik, wel zeggen dat het meer werd meegewogen dan eerder.

Mevrouw **Lammers**:

Vond u dan dat dit DG een goede invulling was van die motie-Segers?

De heer **Koolmees**:

Later, maar dat was volgens mij na mijn tijd, is er echt zo'n Maatschappelijk Impact Team gemaakt. Maar volgens mij is dat in 2022 geweest en toen was ik al weg. Je zag wel dat er dus eigenlijk drie soorten informatie bij elkaar kwamen.

Mevrouw **Lammers**:

Welke drie?

De heer **Koolmees**:

Drie soorten. De eerste was het OMT, de ziekenhuizen en de medische kant, zal ik maar zeggen, de viruskant. Het tweede was meer de integralere weging van EZK, Financiën en SZW. Het derde was meer de iets langere termijn, maar ook het flankerend beleid. Denk bijvoorbeeld aan extra geld voor jongeren of aparte programma's daarvoor in het onderwijs, vanuit de programma dg. Dat werd allemaal bij elkaar gebracht in de slidedeck van de NCTV, waardoor we er aan de voorkant wel meer rekening mee hielden.

Mevrouw **Lammers**:

Welk effect had dat op de besluiten? Veranderden de besluiten daardoor ook?

De heer **Koolmees**:

Dat vind ik heel moeilijk om aan te geven. Zeker in oktober, november, december, dus in die tweede golf, werden we steeds negatief verrast door de ontwikkeling van het virus. We hadden ook te maken met allerlei varianten. Er was een deltavariant, een Britse variant en later ook een omikronvariant. Iedere keer was de verspreiding van het virus hoger, en ook de bezetting van de ic viel tegen, waardoor je eigenlijk in een situatie zat waarin de

maatregelen alleen maar strenger werden. Pas later, toen we weer gingen versoepelen – daar hadden we het net al over, in het vorige blokje – heeft dat echt een rol gespeeld in de afschalingsladder: welke maatregelen neem je als eerste bij de afschaling? Maar in die maanden november en december is het eigenlijk alleen maar zwaarder, zwaarder, zwaarder geweest.

Mevrouw **Lammers**:

Dus er was niet echt ... U kunt niet echt een voorbeeld noemen van een besluit waar het programmadirectoraat echt direct invloed op heeft gehad.

De heer **Koolmees**:

Wel in het flankerend beleid, dus wel in het geld beschikbaar stellen voor compenserende maatregelen, bijvoorbeeld die 200 miljoen voor de jeugd. Er was ook een discussie die we hebben gevoerd met de ministers van OCW, mevrouw Van Engelshoven en de heer Slob, over compensatie voor het onderwijs. Daar is toen een heel fors pakket uitgekomen van ik meen 6 miljard of zo, juist ook om de effecten van corona op leerlingen proberen te verminderen en weg te nemen.

Mevrouw **Lammers**:

Even voor mijn beeld. U zegt dus: als dat programmadirectoraat er niet was geweest, dan was dat misschien wel anders uitgevallen.

De heer **Koolmees**:

Ja, misschien.

Mevrouw **Lammers**:

Precies. Nee, oké. Het programmadirectoraat stelt halverwege maart 2021 voor om een nieuw doel aan de coronastrategie toe te voegen: de negatieve economische en maatschappelijke gevolgen. Dat is dan dat vierde doel. Waarom werd eigenlijk dat doel op dat moment toegevoegd?

De heer **Koolmees**:

Dat weet ik eigenlijk niet meer. Nee. Ook in die maanden daarvoor, zoals ik in het vorige blokje heb verteld, hebben we wel degelijk ook deze effecten meegewogen. We hadden het net bijvoorbeeld over de avondklok. Daarbij ging het ook over de legitimiteit en de effecten daarvan op het gedrag. Ook bij de scholensluiting is natuurlijk meegewogen wat voor effecten die had op kinderen. In mijn beleving hebben we dat eigenlijk al vanaf oktober 2010 veel gestructureerder gedaan. In april is dat vierde doel blijkbaar

toegevoegd. Ik weet niet precies wat de directe aanleiding was. Dat kan ik met niet herinneren.

Mevrouw **Lammers**:

Maakte de toevoeging van het vierde doel dat die economische en maatschappelijke gevolgen dan ook zwaarder wogen in de besluitvorming?

De heer **Koolmees**:

Nee, dat kan ik me niet echt herinneren. Sowieso heb ik zelf in mijn hoofd vier fases. De echte eerste fase, de eerste golf, is tot de zomer van 2020. De tweede is meer het najaar en januari 2021. Daarna kwam er een periode van vaccinatie en van een daling van het aantal besmettingen, van ic-bedden. Er ontstond sowieso een hele andere maatschappelijke discussie, in mijn beleving. De vierde fase is weer de lockdown helemaal aan het einde, in december. Daar was ik overigens zelf niet meer bij, want toen was ik informateur voor het kabinet-Rutte IV. In die derde fase, dus in de vaccinatiefase, waarin ook dit doel is toegevoegd, ging het eigenlijk vooral over versoepelingen, in mijn herinnering.

Mevrouw **Lammers**:

En de toevoeging van dit doel maakte volgens u dus niet dat de negatieve economische en maatschappelijke gevolgen zwaarder wogen?

De heer **Koolmees**:

Nee. Maar ik moet eerlijk zeggen dat ik niet meer zo'n hele goede herinnering heb aan die maanden. Er gebeurde toen zó ontzettend veel tegelijkertijd. Er waren ook verkiezingen geweest. Ik was een week verkenners geweest. Het befaamde 1 aprildebat is volgens mij ook in die periode geweest. Ik heb dus niet een hele actieve herinnering dat we hier heel uitgebreid over gesproken hebben.

Mevrouw **Lammers**:

Welke minister werd eigenaar van dat doel?

De heer **Koolmees**:

Wij allemaal, denk ik, omdat het gewoon kabinetsdoelen waren. Daarmee waren ze ook voor alle kabinetsleden relevant.

Mevrouw **Lammers**:

Ik vraag het omdat de eerste drie doelen vallen onder minister Hugo de

Jonge. We hebben nu een aantal verhoren gehad, en er is meerdere keren naar voren gekomen dat op het moment dat er één eindverantwoordelijke of eigenaar is, de belangen van zo'n doel beter kunnen worden meegewogen. Kunt u daarop reflecteren?

De heer **Koolmees**:

Vooraf ... Ik vond dat de drie doelen van het kabinetsbeleid niet alleen van minister Hugo de Jonge waren. Die waren eigenlijk voor het hele kabinet. Zoals ik net al illustreerde: als het ging over het voorkomen van een zwart scenario, waren we natuurlijk met z'n allen verantwoordelijk en deelden we dat ook met z'n allen. Als het gaat over de maatschappelijke en sociale effecten, waren er meerdere ministers betrokken. De minister van Onderwijs vanuit scholen, de minister van Cultuur vanuit de musea: elk departement was daar vanuit de inhoud bij betrokken. Ik zie het dus ook meer als kabinetsdoel, en niet als één doel voor één persoon of één bewindspersoon.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Uit ons onderzoek volgt dat in de ACC ook dit vraagstuk besproken wordt. Daar volgt eigenlijk uit dat een extra mede-eigenaar niet nodig is voor dit doel. Daarom stel ik de vraag. Hoe ziet u dat?

De heer **Koolmees**:

Zoals ik het net verwoordde. Kijk, ik ben het eens met de ACC. Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van het hele kabinet en er zijn verschillende belangen relevant, die ook uit verschillende bewindspersonen kunnen komen, of het nou om scholen, musea, rijsscholen of andere dingen gaat. Eigenlijk is het een gezamenlijke verantwoordelijkheid van het hele kabinet. Ik ken het ACC-advies overigens niet, maar ik ben het er wel mee eens.

Mevrouw **Lammers**:

Dat is goed om te weten. Ik vraag het omdat het wel geopperd is als idee, maar uiteindelijk niet is doorgezet. Daarom vroeg ik even wat uw visie daarop was.

Dan zou ik willen gaan naar de periode na de lockdown, dus vanaf december 2020. Er lijkt in het voorjaar van 2021 dus opnieuw ruimte voor versoepelingen. Naast de inbreng van het programmadirectoraat is er ook telkens inbreng van belangenbehartigers van sectoren. U noemde het net al even. Het Sociaal en Cultureel Planbureau pleitte eigenlijk voor een meer

open samenleving. Daarnaast waren er ook diverse kaders en informatiebronnen beschikbaar om de afwegingen te maken. Dat zijn dan onder andere het Dashboard Sociale Impact Corona en het brede referentiekader COVID-19. Vond u deze informatie afdoende om een inhoudelijk afgewogen besluit te maken over de afschaling van de maatregelen?

De heer **Koolmees**:

Ja. Ja. Ehm ...

Mevrouw **Lammers**:

Waarom?

De heer **Koolmees**:

Nou, omdat het ... Eigenlijk zijn er volgens mij twee dingen. Het ene ding was de ladder: welke maatregelen nemen we eerst als we weer gaan versoepelen? Daar zit dus ook die weging in. Wat doet het met het virus enerzijds en wat doet het met de samenleving anderzijds? Maar het gaat ook om het perspectief. Wat we natuurlijk heel veel gehoord hadden in de maanden ervoor, was: "Waar zit het perspectief? Hoelang duurt het nog?" Het feit dat je ook een ladder en een soort voorspelling kon geven van wat er ging gebeuren, zorgde er ook voor dat er meer houvast en meer perspectief was. De combinatie van die dingen werd afgewogen aan de hand van dit soort informatie en de beslisinformatie daaronder. Dat heeft naar mijn idee toen goed gewerkt.

Mevrouw **Lammers**:

Werd er dan bij het bespreken van die versoepelingen ook gekeken naar het reproductiegetal, dus de R-waarde, van afzonderlijke maatregelen?

De heer **Koolmees**:

Ja, daar is het zeker over gegaan. Er is ook door het RIVM getracht om afzonderlijke R-invloeden in kaart te brengen. De avondklok, waar we het net over hadden, is zo'n voorbeeld, maar het is wel heel lastig om met een schaarstje te knippen, want ze hangen natuurlijk wel met elkaar samen. De ene maatregel werkt in op de andere.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u een voorbeeld geven?

De heer **Koolmees**:

Nou, theaters hebben de neiging om na 20.00 uur voorstellingen te doen. Als je een avondklok hebt om 20.00 uur kan je wel zeggen "die theaters gaan weer open", maar dan komt er niemand, dus dan heb je ook geen contacten. Daarmee is het dus niet zo dat je één maatregel helemaal geïsoleerd kunt bezien, als u begrijpt wat ik bedoel.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, ik begrijp wat u bedoelt. Maar u vond dus dat u eigenlijk voldoende informatie had, van het Sociaal en Cultureel Planbureau, om die afweging ...

De heer **Koolmees**:

Die weging te maken, ja.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, die weging te maken. Duidelijk. Dan heb ik nog een vraag. U refereerde net naar de slidedecks van de NCTV. Zag u ook de NCTV als eigenaar van die slidedecks?

De heer **Koolmees**:

Nee. Dat had ook te maken met ... Pieter-Jaap Aalbersberg, de NCTV, bracht die deck in, maar verzamelde eigenlijk al die informatie van verschillende departementen en van verschillende uitvoeringsorganisaties. Een deel had dus te maken met handhaving, het Veiligheidsberaad, dat soort elementen, maar een deel van die slides ging dus ook over de sociaal-economische weging én een deel van die slides ging over het programma-DG. Het was dus een verzameling van alle input uit de verschillende hoeken die bij elkaar kwam in die slidedeck.

Mevrouw **Lammers**:

Dus eigenlijk kwam uw gehele input op die slidedeck of werd daar door de NCTV ook al een soort van selectie in gemaakt?

De heer **Koolmees**:

Dat zal vast ook gebeurd zijn. Dat weet ik niet, maar dat denk ik wel. Soms was het Pieter-Jaap Aalbersberg die het introduceerde en soms was het bijvoorbeeld Mark Roscam Abbing die de toelichting gaf op die slidedecks, als de ambtelijke input en input vanuit de adviseurs, zal ik maar zeggen. Dat lag dan allemaal bij elkaar in één document, in één powerpoint, zal ik maar zeggen.

Mevrouw **Lammers**:

Het is dus niet zo geweest – ik probeer het me even in te denken, hoor – dat u gedacht heeft "ik heb dit aangeleverd en dat zie ik nu niet terug op die slidedecks"?

De heer **Koolmees**:

Nee. Nee. Dat kan ik me niet herinneren.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dan ben ik, denk ik, door mijn vragen heen voor dit onderwerp.

De **voorzitter**:

Ik heb ook geen aanvullende vragen op dit onderwerp. Collega Poortman heeft die mogelijk wel en zo niet, dan kan hij ook direct door naar het volgende onderwerp.

De heer **Poortman**:

Ik zou graag op één punt een verhelderende vraag willen stellen. U noemde de OMT-adviezen, de integrale afweging van EZK en de maatschappelijke gevolgen als het gaat over perspectieven waarnaar gekeken werd. Je zou kunnen zeggen: de OMT-adviezen zijn meer medisch. Jaap van Dissel gaf in zijn openbare verhoor ook aan: wij beperkten ons tot de verspreiding van het virus. Het andere, de integrale afweging van EZK, is meer economisch en financieel, en de maatschappelijke gevolgen spreken voor zich. Wat was de hiërarchie in die perspectieven in jullie afwegingen?

De heer **Koolmees**:

Ehm ... Eigenlijk precies zoals we eerder bespraken over de korte versus de lange termijn, zoals de heer Roscam Abbing het, denk ik, afgelopen week verwoordde. Het eerste doel was het voorkomen van een zwart scenario. Het eerste doel was voorkomen dat ziekenhuizen overvol werden en mensen niet meer geholpen konden worden.

De heer **Poortman**:

Dat is, plat gezegd, het medische aspect.

De heer **Koolmees**:

Ja, ik vind het ook een maatschappelijk aspect. Ook als het gaat over andere zorg, kankerzorg of cardiologische zorg, is de beschikbaarheid van de gezondheidszorg natuurlijk echt wel een belangrijk en groot goed.

De heer **Poortman**:

Zeker, maar "maatschappelijk" gaat bijvoorbeeld ook over psychosociale gevolgen van maatregelen, polarisatie.

De heer **Koolmees**:

Ja, precies. Elke keer was het natuurlijk wel een kwestie van proberen te voorkomen dat we in zo'n situatie terechtkwamen. Daar ontstond dus, zeker in de opgaande fase, een discussie over de vraag: welke maatregelen moeten we nemen om dat te voorkomen? Daar zat ook een weging bij per maatregel van wat dit voor het virus doet, van wat dit voor de uitvoerbaarheid doet, maar ook van wat dit voor de legitimiteit doet. Is dit ook uitlegbaar en draagt het ook daadwerkelijk bij aan het bestrijden van het virus? Daar zat die weging per maatregel dus ook al in. Ehm ... Ja. Voor mij zat daar dus, zal ik maar zeggen, die integrale weging in. Later werd dat verfijnd met de ladder en het perspectief en dat soort zaken. Dat is allemaal verfijning van eigenlijk dezelfde systematiek, dus zodanig dat je iets meer houvast had, iets meer beredeneerd kon zeggen: deze maatregel komt eerst en dan komt deze maatregel. Maar in de kern is dat natuurlijk wel de weging die je als kabinet maakt op dat moment.

De heer **Poortman**:

Dank. Helder wat mij betreft. In het volgende onderwerp wil ik met u nog even ingaan op die economische aspecten die u noemde. Ik krijg van de voorzitter meteen de gelegenheid om dat te gaan doen.

Allereerst, voordat we daaraan toekomen, de vaccinatievolgorde. Daar hebben we het inmiddels ... Het gesprek volgt een bepaalde chronologie, dus we zitten nu in de eerste maanden van 2021. Er ontstaan meer mogelijkheden om maatschappelijke sectoren te heropenen en de Gezondheidsraad komt met betrekking tot de vaccinatievolgorde ook met het advies om de oudsten en meest kwetsbaren als eerste te vaccineren. Er zijn ook andere geluiden. Wat was voor u een goede volgorde geweest?

De heer **Koolmees**:

Dat weet ik niet meer precies. Ik weet wel dat we daar, ook ambtelijk, echt wel een discussie over gevoerd hebben, dus dat er vanuit EZK, Financiën en SZW ook echt wel commentaar is ingebracht op het advies van de Gezondheidsraad, dus of dat wel de goeie volgorde was. Daar is wel een discussie over geweest, ook als het gaat over de verspreiding van het virus. Moet je dan niet juist beginnen bij de mensen die heel actief zijn, de scholen

of de werkenden, bij wijze van spreken, die veel contacten hebben, versus juist beginnen bij de ouderen?

De heer **Poortman**:

Dat was het advies van de Gezondheidsraad? U zat meer op de beroepsbevolking en jongeren?

De heer **Koolmees**:

Daardoorheen liep ook een discussie over: moeten we beginnen in de gezondheidszorg, dus in ziekenhuizen of in verpleeghuizen? Ook daar ... Ik kan me nog interviews herinneren van de heer Kuipers en de heer Gommers bij Nieuwsuur. Zij vonden dat ziekenhuizen als eerste moesten, bijvoorbeeld. Daar was dus wel een discussie over. Dat is uiteindelijk ook een weging, denk ik – maar ik moet heel diep in mijn geheugen graven – tussen rechtvaardigheid, uitlegbaarheid en effect op het virus. Uiteindelijk hebben wij volgens mij namelijk het advies van de Gezondheidsraad wel gevolgd, toch, als kabinet?

De heer **Poortman**:

Als kabinet. Daarom ben ik benieuwd, omdat u een ander perspectief heeft ingebracht over hoe dat in het kabinet ook is bediscussieerd.

De heer **Koolmees**:

Dat weet ik, eerlijk gezegd, niet meer. Ik weet wel dat we erover gesproken hebben. Ik weet wel dat er echt wel een discussie is geweest over wat nou wijsheid was, maar ook over hoe we dat nou konden uitleggen, want je hebt natuurlijk ook als kabinet wel iets uit te leggen als je afwijkt van een advies van de Gezondheidsraad. Daar hebben we het dus ook wel over gehad. Uiteindelijk, alles afwegende, is er toch voor gekozen om het advies van de Gezondheidsraad te volgen.

De heer **Poortman**:

Hier komt dan toch steeds weer die afweging terug tussen de focus op wie kwetsbaar is voor het virus en wie mogelijk kwetsbaar zijn voor de maatregelen. Steeds valt die balans toch uit naar degenen die kwetsbaar zijn voor het virus en worden die maatschappelijke aspecten anders gewogen. Daarom ook de vraag: vond u het voor de hand liggen om met de doelgroep van 50 tot 75 te beginnen? Kunt u zich dat nog voor de geest halen?

De heer **Koolmees**:

Ik moet wel echt diep graven ...

De **voorzitter**:

Dat mag hier.

De heer **Koolmees**:

... maar ik begrijp het wel vanuit het perspectief van gezondheid en gezondheidsrisico's en wederom de bevolking van ic's, want als dit de groep is waar het virus het grootste effect heeft of het grootste risico met zich meebrengt, zodanig dat mensen ook in het ziekenhuis komen en op de ic terechtkomen, zit je nog steeds weer aan die constraint, of aan die beperking, van het aantal ic-bedden. Daarom begrijp ik het advies van de Gezondheidsraad wel, want je wil daarmee eigenlijk de druk op de zorg verlichten.

De heer **Poortman**:

Maar u kwam met een ander advies. Had u daarvoor durven staan als het was uitgevoerd?

De heer **Koolmees**:

Voor de volledigheid, niet om me te verschuilen: uit de ambtelijke kolom kwam een ander advies van waarmee je zou moeten beginnen. Daar hebben we het wel echt over gehad. Daar hebben we discussie over gevoerd: zou het niet beter zijn om bij een andere groep te beginnen? Uiteindelijk hebben we toch besloten om het advies van de Gezondheidsraad te volgen, vanwege dit aspect.

De heer **Poortman**:

Bent u achter het advies van de ambtelijke kolom gaan staan en heeft u dat perspectief ingebracht of bent u ...

De heer **Koolmees**:

Ik kan me herinneren dat wij dat perspectief samen met de minister van Economische Zaken echt hebben ingebracht voor discussie, zowel in het Catshuis als in de MCC.

De heer **Poortman**:

U heeft het niet ingebracht als zijnde uw perspectief, maar u heeft dat in het algemeen, als "een perspectief", ingebracht.

De heer **Koolmees**:

Ja, als een perspectief. Hoe zou je er ook naar kunnen kijken? Wat zijn de voors en tegens van een ander perspectief? En hoe weeg je dat dan?

De heer **Poortman**:

Ik probeer me voor te stellen hoe zo iets gaat. Maakt dat niet dat zo'n advies al wat gerelativeerd wordt benaderd, als het slechts een perspectief is in plaats van dat u zegt "ik sta nu even voor die beroepsbevolking; we moeten nu eerst die de ruimte gaan geven"?

De heer **Koolmees**:

Ehm ... Maar het was wel degelijk gewoon een discussie over verschillende perspectieven, verschillende benaderingen. De Gezondheidsraad was één perspectief. Het perspectief van de beroepsbevolking eerst was een ander perspectief, met ook de gevolgen daarvan op de ic, de ziekenhuisopnames, op misschien wel de mogelijkheid om sectoren weer eerder te openen of scholen eerder te openen. Die discussie hebben we dus wel degelijk gevoerd.

De heer **Poortman**:

We zoeken in de reconstructie toch ook steeds naar wie zich dat maatschappelijk perspectief hebben toegeëigend en wie daarvoor zijn gaan staan. Ook in deze discussie speelt weer dat het gezondheidsaspect leidend was. Wie stond in deze discussie voor het maatschappelijk perspectief?

De heer **Koolmees**:

Maar ik heb ... Ik herken deze discussie. In het najaar van 2020 kwamen er artikelen in de krant over de witte jassen versus de economen, bijvoorbeeld. Ik heb altijd gezegd, ook in een interview ... Ik heb over de hele periode tien interviews gegeven aan de NRC. Ik heb altijd gezegd: die tegenstelling klopt niet.

De heer **Poortman**:

Oké.

De heer **Koolmees**:

Die tegenstelling van medisch enerzijds en economen anderzijds heb ik nooit zo zwart-wit gevoeld. Ja, er waren verschillende perspectieven. Ja, er waren ook verschillende inbrengen. Maar als het puntje bij paaltje kwam, was het heel relevant dat de zorg open kon blijven, dat er bedden op de ic beschikbaar waren, dat het zwarte scenario werd voorkomen. Het is dus

nooit zo geweest dat wij ... Laat ik het over mezelf hebben. Het is nooit zo geweest dat ik heb gezegd: het aantal ziekenhuisopnames is niet relevant. Die gecreëerde tegenstelling was dus niet zo zwart-wit. Mijn antwoord op uw vraag is als volgt. We hebben eigenlijk continu geprobeerd om de maatschappelijke perspectieven en de economische perspectieven mee te wegen, een plek te geven: als het niet kan via de maatregelen, dan kan het wel via de steunpakketten. Dat hebben we altijd geprobeerd. Het punt is alleen wel dat we elke keer weer negatief werden verrast door het aantal besmettingen, het aantal ziekenhuisopnames en het dreigende zwarte scenario, ook omdat er elke keer weer een nieuwe variant kwam. Zeker in de eerste zes, zeven maanden, toen er nog geen concreet zicht was op vaccinaties, was dat wel continu een soort zwaard van Damocles dat erboven hing.

De heer **Poortman**:

Is dat in die twee jaar veranderd? Die crisismodus lijkt aan te houden, terwijl ik me voor kan stellen dat perspectieven gedurende zo'n crisis anders gewogen worden. Daar lijkt het ook met die vaccinaties bijvoorbeeld nog niet echt op. Er is toch steeds dat ...

De heer **Koolmees**:

Maar in zekere zin is het ook wel weer consistent, want als het jouw doel is als kabinet om een zwart scenario te voorkomen en de kwetsbaren te beschermen, is beginnen bij deze kwetsbare groep en daarmee voorkomen dat de ic's vol zitten juist een hele logische keuze. Maar juist ook het andere perspectief, van de maatschappij, hebben we wel degelijk ingebracht en gewogen: zou dat ook kunnen? Uiteindelijk hebben we besloten om het advies van de Gezondheidsraad te volgen, ook vanwege de consistentie in de doelen. Ik vind het dus eigenlijk wel logisch.

De heer **Poortman**:

Dan is er nog een ander perspectief, namelijk de integrale afweging door EZK, die u noemt. Dingen kosten ook geld, om het plat te zeggen. Ook het langer dichthouden van de samenleving, dus bij de kwetsbaren beginnen en de andere sectoren nog even uitstellen, kost geld. De trojka, om die naam nog maar eens te gebruiken, pleit er ook voor – we hebben het dan over 10 januari 2021 – om het primair onderwijs zo snel mogelijk te openen, om economische en maatschappelijke redenen. Die maatschappelijke redenen kan ik me voorstellen; die hangen met het onderwijs samen. Maar u noemt

ook heel specifiek "economische redenen". Wat waren die economische redenen?

De heer **Koolmees**:

Dat kende ik uit mijn eigen praktijk. Ik had kinderen van toen 8 en 5, die bij de schoolsluiting thuiszaten en thuisonderwijs deden. Mijn partner was ook thuis aan het werk, werkte bij het ministerie van Financiën en was ook bezig met steunpakketten. Ik weet dus uit eigen ervaring dat dat hele grote impact heeft op kinderen, maar ook op mijn partner toentertijd, dus op ouders in z'n algemeenheid. Je hebt dus het belang van de kinderen, maar ook het belang van de thuiswerkende ouders, die minder productief zijn als ze ook thuisonderwijs moeten geven. Dat is dus, denk ik, het economische perspectief.

De heer **Poortman**:

Het voorstel wordt afgestemd met OCW, ook omdat we in de stukken lezen dat er wat zorgen zijn over de houding van minister Slob, die wat terughoudend zou zijn op dit punt. Hoe kijkt u daarop terug?

De heer **Koolmees**:

Dan moet u iets meer ondertiteling geven, want dat weet ik niet meer precies.

De heer **Poortman**:

Uw ambtenaren van SZW schrijven: wij maken ons zorgen of de minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs niet te langzaam wil met primair onderwijs. Dat gaat over het heropenen van de scholen. U ziet duidelijk dat belang: om maatschappelijke redenen het belang van het kind, maar ook het economische belang. Waarom kost het zo veel moeite om OCW daarin mee te krijgen?

De heer **Koolmees**:

Dat weet ik, eerlijk gezegd, niet meer heel goed. Wat ik mij zou kunnen voorstellen, maar dat is een hypothese, is dat er ook best wel wat weerstand was vanuit de onderwijskoepels, de leraren en de vakbonden om de scholen te heropenen, ook vanwege het risico om als leraar besmet te raken. Dat zou ik mij kunnen voorstellen. Dat heeft zeker die eerste fase, in maart 2020, een rol gespeeld, dus ik zou me kunnen voorstellen dat het een jaar later ook een rol heeft gespeeld.

De heer **Poortman**:

Is dit punt ook bediscussieerd in het kabinet?

De heer **Koolmees**:

Ja, hier hebben we het zeker over gehad.

De heer **Poortman**:

En hoe werd daarop gereageerd?

De heer **Koolmees**:

In mijn herinnering was de heer Slob – maar dat moet u misschien aan hem persoonlijk vragen – het ermee eens dat, ook vanuit het belang van het kind, de scholen weer zo snel mogelijk opengingen. Ik weet dus ook niet waar het ambtelijke advies op gebaseerd is. Dat weet ik gewoon niet.

De heer **Poortman**:

Ik denk dat dat ermee te maken heeft dat die steunpakketten al een jaar lopen en veel geld kosten. Het kan natuurlijk met de houdbaarheid van die steunpakketten te maken hebben, maar dat leg ik graag bij u. Ik weet niet hoe u dat in die tijd zag.

De heer **Koolmees**:

We hebben zeker wel discussie gehad over de budgettaire belasting van de steunpakketten en hoeveel geld we uitgaven. Tegelijkertijd zagen we ook al heel snel dat de economie weer snel herstelde.

De heer **Poortman**:

Toen al?

De heer **Koolmees**:

Toen al, ja. In het vorige blok of de blokken daarvoor zei ik al dat de werkloosheid in Nederland heel erg laag bleef. Die was zelfs het laagst van Europa. De bbp-groei was in die fase best wel hoog. Je zag ook wel dat ondernemers inspeelden op de nieuwe situatie. Dus ook de budgettaire en economische schade was een jaar later kleiner dan we hadden verwacht. Het budgettaire aspect is dus niet de allergrootste overweging geweest.

De heer **Poortman**:

Waren er zorgen over de houdbaarheid van de steunpakketten?

De heer **Koolmees**:

In die fase niet, denk ik. In het begin wel: ten eerste, hoelang gaat dit duren en, ten tweede, hoe groot wordt de economische schade? In het voorjaar van 2021 was die angst al een stuk kleiner, omdat we zagen dat de werkloosheid laag bleef, de economie alweer herstelde en de overheidsschuld niet per se explodeerde. Sterker nog, we hadden verwacht dat die naar de 70% bbp zou gaan bij het begin van de crisis, maar we zagen dat die juist op 50% bbp bleef hangen.

De heer **Poortman**:

Ik vraag dat ook omdat u ... Dat is dan ook een ambtelijk advies, maar omdat dat zo nadrukkelijk aan economische gevolgen werd gekoppeld, roept dat bij mij toch de vraag op: zag u economische activiteit als een voorwaarde voor het in stand houden van die steunpakketten?

De heer **Koolmees**:

Nee, niet zo een-op-een. Wat ik wel zag is wat ik net illustreerde: een schoolsluiting is desastreus voor kinderen, maar ook heel ingewikkeld voor de ouders en daarmee dus ook een beperking van de productiviteit van de ouders. En ook de ouders werken in de gezondheidszorg, in de bouw en bij het ministerie. Dat heeft dus ook wel echt een negatief effect op de economische activiteit.

De heer **Poortman**:

Ik heb nog twee vragen op dit specifieke punt van leren. U heeft niet meer te maken met eenheid van kabinetsbeleid, want we kijken terug, dus u mag daar uw eigen gevoelens over laten spreken. Zou u achteraf weer beginnen met het vaccineren van de 50- tot 75-jarigen?

De heer **Koolmees**:

Weet ik niet. Daar heb ik daarna nooit meer over nagedacht, eerlijk gezegd. Ik wil daar best de komende dagen over nadenken, maar ...

De heer **Poortman**:

Het zal de komende minuten moeten.

De heer **Koolmees**:

Ja. Ehm ... Ik weet het niet. Uiteindelijk ging de vaccinatie natuurlijk snel daarna. De uitrol van het vaccinatieprogramma is in mijn herinnering in twee, drie maanden echt heel snel goed gegaan. Daarmee is ook het

dilemma over welke groep eerst mag, om het zo maar te zeggen, veel kleiner geworden.

De heer **Poortman**:

Ja, maar dat is dan inderdaad achteraf. Uiteindelijk zijn we natuurlijk begonnen met de 80-plussers, dus het duurde even voordat die andere groepen ... In het geval van leren is uw perspectief wel van belang. Wat is nou een goede volgorde om uit zo'n crisis te komen? Ik zal het anders stellen. We zijn begonnen met de 80-plussers. Is het verstandiger om te beginnen met de 50-plussers, dus met het kwetsbare deel dat nog wel in de beroepsbevolking zit?

De heer **Koolmees**:

Ik aarzel heel erg om hier antwoord op te geven, omdat ik er gewoon niet goed over nagedacht heb, en dus ook niet alle perspectieven goed kan meewegen. Er zal vast ook een argument zijn waarom het toch verstandig is om met de ouderen te beginnen, dat ik nu niet paraat heb. Ik vind het heel ingewikkeld om een als-dan ... Ik weet het niet.

De heer **Poortman**:

Stel, u bent in een volgende pandemie weer minister van Sociale Zaken. Zou u dan weer het perspectief van de 50- tot 75-jarigen inbrengen? Ik probeer het zo concreet mogelijk te maken.

De heer **Koolmees**:

Ja. Ik zal altijd het effect op maatschappij, samenleving en economie inbrengen. Zeker. Ik weet uiteindelijk niet of dat tot een andere keuze had geleid. Dat weet ik niet. Dat weet ik oprecht niet. Dan zou ik me weer helemaal moeten verdiepen in alle pro's en cons van deze afweging. Dat heb ik gewoon niet meer scherp.

De heer **Poortman**:

Tot slot. U bent namelijk ook hoofd begrotingsbeleid bij Financiën geweest, als ik het goed heb. U bent dus de geschikte persoon om dit aan te vragen. Is Nederland in uw ogen financieel en qua steunpakketten voorbereid als we weer zo'n pandemie tegemoet zouden treden?

De heer **Koolmees**:

Ja. De Nederlandse staatsschuld is namelijk ontzettend laag. Ik denk dat die zo'n 43%, 44% van het bbp is. Dat is een ruime buffer tot de 60% van het

Stabiliteits- en Groeipact. Het is een ruime buffer tot risico's op de kapitaalmarkten. Ik denk dus dat Nederland financieel gezien voldoende buffers heeft om zo'n crisis op te kunnen vangen.

De heer **Poortman**:

Dank u wel. Dan heb ik op dit punt verder geen vragen.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u over dit onderwerp nog vragen?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, over dit onderwerp heb ik geen vragen.

De **voorzitter**:

Ik heb nog een vraag over het ambtelijke advies dat collega Poortman u voorhield over de terughoudende positie van de minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs. Herkent u dat beeld?

De heer **Koolmees**:

Nee, eerlijk gezegd niet. Ehm ... Ook in de discussies die we in het kabinet hebben gevoerd hierover herken ik dat niet. De hypothese die ik heb, zoals ik net al zei, zou kunnen zijn dat het te maken heeft gehad met de positie van de schoolbestuurders en de lerarenpositie en dat daar een of andere angst was. Maar ik heb met de heer Slob, maar ook met mevrouw Van Engelshoven, altijd juist nagedacht over hoe het wel kan en hoe we wel zo snel mogelijk de scholen weer konden openen. Ik weet ook niet waar dit ambtelijke advies op is gebaseerd. Dat weet ik niet. Het kan ook zijn dat ambtenaren onderling met elkaar hebben gesproken en dat de heer Slob daar net zijn zorgen over had uitgesproken, maar dat weet ik niet.

De **voorzitter**:

Oké. Dank u wel. Dan gaan we naar het volgende onderwerp. Ik geef collega Lammers het woord.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel. Voor dit onderwerp zou ik het graag met u willen hebben over de rol van de Tweede Kamer. De Tweede Kamer heeft een controlerende en een medewetgevende taak. Mijn eerste vraag is eigenlijk: wat vindt u van de wijze waarop de Kamer haar controlerende taak vormgaf tijdens de pandemie?

De heer **Koolmees**:

Ehm ... Ik denk dat die heel goed is geweest. Ik ben zelf zeven jaar Kamerlid geweest. Ik heb me dus ook wel proberen te verplaatsen in de positie van de Tweede Kamer op dat moment, in de zin van: wat zou ik nou zelf willen weten, als ik Kamerlid zou zijn? Ik denk dat er zeker op mijn terrein, dus bijvoorbeeld op dat van de steunpakketten, hele brede steun was. Er was misschien zelfs 150 zetels aan steun voor de steunpakketten. De discussie ging er af en toe over waar het meer en waar het minder moest, maar grosso modo heb ik heel veel steun gevoeld van de Tweede Kamer voor de richting die we hadden gekozen. Ik moet ook eerlijk zeggen dat wij als trojka minder debatten hadden met de Tweede Kamer dan minister De Jonge en de minister-president. Ik weet niet precies hoeveel debatten wij hebben gehad, maar wij hadden niet elke twee weken een debat met de Tweede Kamer. Dat was meer elke twee maanden, zal ik maar zeggen. Dat waren inhoudelijk goede debatten, maar ze waren ook niet superbelastend. Ik heb wel af en toe het beeld gehad dat er aan de andere kant wel heel veel belasting was vanuit de Kamerdebatten, bijvoorbeeld voor minister De Jonge, de minister-president en mevrouw Van Ark.

Mevrouw **Lammers**:

Lag dat dan aan de frequentie van die debatten? Waar lag dat dan aan?

De heer **Koolmees**:

Aan de frequentie en aan de duur. Vaak gingen die debatten ook de nachten in. Als je dan al heel hard werkt, heel veel dilemma's op je bordje hebt liggen en ook nog eens diep de nacht in gaat met een Kamerdebat, is dat natuurlijk gewoon een belasting voor jezelf als bewindspersoon, maar ook voor je ambtelijke apparaat.

Mevrouw **Lammers**:

Vond u dat de regering dan nog genoeg tijd overhad om zich te richten op de aanpak van de pandemie?

De heer **Koolmees**:

Ehm ... Ja, maar ik heb me ook af en toe afgevraagd of we – dan heb ik het over het kabinet en de Kamer – elkaar niet te veel bezighielden, bijvoorbeeld met hele lange brieven met een heleboel details en vragen en een hele hoge tijdsdruk. Vaak zat er weinig tijd tussen de kabinetsbrief en het debat daarover. Ook de mate van detail ... Het waren natuurlijk allemaal hele

specifieke vragen over hele specifieke sectoren of regelingen, waarbij ik me wel af en toe afvroeg: kan dit niet anders?

Mevrouw **Lammers**:

Hoe had het volgens u dan anders gekund?

De heer **Koolmees**:

Meer op hoofdlijnen. Misschien, als er details zijn, meer via technische briefings van ambtenaren of van deskundigen. De tijd beperken, zodat we niet elke keer diep de nacht ingingen voor dit soort debatten. Dat was achteraf gezien denk ik wel verstandig geweest.

Mevrouw **Lammers**:

Zonder dat ...

De heer **Koolmees**:

Maar nogmaals, voor mijzelf was dit minder relevant, want die steunpakketten ... We hadden minder debatten, het duurde minder lang en er was brede steun. Maar zeker in de andere debatten, als het ging over maatregelen, was er natuurlijk meer polarisatie en meer politieke onenigheid, maar waren er ook een heleboel specifieke details. Daarvan denk ik achteraf dat het minder belastend had moeten zijn.

Mevrouw **Lammers**:

Als het dan, zoals u zegt, meer op hoofdlijnen was geweest, was dat dan volgens u niet ten koste gegaan van de controlerende taak van de Tweede Kamer?

De heer **Koolmees**:

Dat denk ik niet. Ik denk dat je op een heleboel onderwerpen ook had kunnen volstaan met een technische briefing of met een andere vorm van controle. Af en toe had ik het ... Nogmaals, als relatieve buitenstaander had ik af en toe het gevoel dat het wel heel erg lang over vierkante centimeters ging in plaats van over de grote puzzel waar we voor stonden.

Mevrouw **Lammers**:

Dan de medewetgevende taak. Wat vond u eigenlijk van de wijze waarop de Kamer die vormgaf?

De heer **Koolmees**:

Op mijn eigen terrein was dat helemaal prima, ook qua uitlegbaarheid en

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

qua legitimiteit. Eerder in het verhoor hebben we het gehad over allerlei belangengroepen die niet alleen bij het kabinet, maar ook bij de Kamer kwamen om aandacht te vragen voor bijzondere situaties of voor uitzonderingen. We waren ook continu in een soort dialoog met de Tweede Kamer over wat daar wel kon en wat niet kon. Waar ik zelf heel trots op ben, zijn de dilemmabrieven die we hebben gestuurd. We hebben als trojka een aantal keer brieven gestuurd naar de Tweede Kamer met dilemma's daarin.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u een voorbeeld noemen?

De heer **Koolmees**:

Bijvoorbeeld: "U heeft gevraagd om ook steun te geven aan deze sector. Op zich kan dat, maar dat betekent wel dat we dit ook moeten gaan doen voor alle andere sectoren. Dan wordt het heel zwaar voor de uitvoering of het gaat heel erg ongericht worden en dan is er een risico op fraude of misbruik. Het kan dus wel, maar dan moet u als Kamer accepteren dat er een negatieve kant aan zit." Ik heb een aantal van dat soort brieven gestuurd om de Kamer mee te nemen in de dilemma's die eronder vandaan kwamen, niet om te zeggen "het kan niet" maar om medeverantwoordelijkheid en de medewetgeverskant concreet vorm te geven.

Mevrouw **Lammers**:

Was het voor u belangrijk dat u aangaf dat die dilemma's er waren?

De heer **Koolmees**:

Ja. Anders kom je in een situatie terecht waarin je moet zeggen: ja, het kan wel, maar ik doe het niet. Dan wordt het een soort welles-nietes of een soort armpjedrukken. Door de dilemma's neer te leggen, kun je de Kamer meenemen in de afwegingen en kun je de Kamer zelf een keuze laten maken. De Kamer is wel gevoelig voor uitvoeringsargumenten of rechtvaardighedsargumenten, zo is mijn ervaring. Ik ben er zelf heel blij mee geweest dat we dat een aantal keer hebben gedaan. Ik heb het even teruggezocht. Het waren "dilemmabrief één" en "dilemmabrief twee". Zo heb ik ze genoemd, om het te onderstrepen, zal ik maar zeggen.

Mevrouw **Lammers**:

Wat vond u dan eigenlijk van de verhouding tussen de controlerende taak en de medewetgevende taak? Vond u dat in verhouding tot elkaar staan?

De heer **Koolmees**:

Bij debatten die ik heb gehad wel.

Mevrouw **Lammers**:

En over het algemeen?

De heer **Koolmees**:

Een beetje vanaf de zijkant, als zeer goed geïnformeerde outsider, had ik wel af en toe het gevoel dat er heel erg werd gestuurd op de vierkante millimeter als het ging over de maatregelenkant. Wanneer gaat het in? Wat zijn de uitzonderingen? Hoeveel meter is dat? Hoe laat gaat dat in? Daarvan heb ik wel gevraagd: is dit nou het debat dat je als Kamer moet voeren?

Mevrouw **Lammers**:

Ik zoek toch nog een beetje naar het antwoord op mijn vraag. Vond u dat de Tweede Kamer tijdens de pandemie zowel de controlerende taak als de medewetgevende taak even goed invulde? Vond u dat de Kamer meer de controlerende taak of meer de medewetgevende taak op zich nam? Hoe zag u dat?

De heer **Koolmees**:

In zijn algemeenheid, los van de coronacrisis, denk ik dat de Kamer de afgelopen twintig jaar meer naar de controlerende taak is gegaan en minder naar de medewetgevende taak.

Mevrouw **Lammers**:

En tijdens de pandemie?

De heer **Koolmees**:

Dat vind ik op zichzelf al zorgelijk, want dan krijg je een soort discussie, zo van: het is de schuld van het kabinet en jullie moeten dat maar oplossen. Ik gaf net het voorbeeld van de dilemmabrieven. Ik heb daarmee juist geprobeerd om de Kamer mee te nemen in en medeverantwoordelijk te maken voor de besluiten die worden genomen. Als het over het virus gaat, denk ik dat de nadruk meer lag op de controlerende taak. Wat betreft de medewetgevende taak ging het over de rafelrandjes van de discussie. Dat is mijn perceptie. Dat vind ik af en toe zonde. Ik had zelf ook graag meer een discussie gehad over de dilemma's die onder onze keuzes vandaan kwamen, ook om Nederland meer mee te nemen in de voors en tegens in plaats van te zeggen: dit is de maatregel en dit gaan we doen. Begrijpt u wat ik bedoel?

Mevrouw **Lammers**:

Ja, ik begrijp wat u bedoelt. Had u het gevoel dat het kabinet dat vaker had moeten doen? Had het kabinet de Nederlander en misschien ook de Tweede Kamer vaker moeten meenemen in die dilemma's?

De heer **Koolmees**:

We hebben het wel echt geprobeerd. De voorbeelden die ik zelf net gaf, zijn concrete voorbeelden daarvan. In oktober 2020 hebben we hier een grote discussie over gevoerd in de MCC, in het kabinet. Er is toentertijd ook een stuk gemaakt door de minister van BHOS en de minister van IenW over corona en gedrag en communicatie. Ik heb daar zelf ook stukken voor gemaakt. Ik denk dat het in de kern geprobeerd is. Ik denk dat er zowel in de speeches als in de brieven als in de uitleg daarbuiten is geprobeerd om de dilemma's te schetsen, maar dat het in het debat weinig tot zijn recht kwam.

Mevrouw **Lammers**:

Waarom is dat zo volgens u?

De heer **Koolmees**:

Omdat het dan vaak werd platgeslagen tot "voor of tegen een bepaalde maatregel zijn". Of het werd platgeslagen tot: doe je genoeg? Ik hoorde het verhoor van mevrouw Van Ark vanmorgen. Wat ik zelf heel erg heb ervaren in die periode, is het volgende. Enerzijds had je het Red Team en elke avond Ab Osterhaus bij Op1, die eigenlijk zeiden: er moet meer, er moet meer, er moet meer. Maar aan de andere kant zeiden een heleboel mensen heel vocaal: het moet minder, het moet minder, het moet minder. Dan krijg je een soort polarisatie in de discussie: hoor je nou bij kamp A of kamp B? Maar in mijn overtuiging ligt de werkelijkheid meer in het midden. De uitdaging moet meer liggen in waarop je elkaar kunt vinden. Ik denk dat heel veel mensen de dilemma's op zich goed begrijpen en dat ze de uitruilen ook goed kunnen volgen, als je die goed schetst.

Mevrouw **Lammers**:

Vond u dat alle ministeries die dilemma's voldoende blootlegden?

De heer **Koolmees**:

Ik denk dat we dat wel breed hebben geprobeerd. Ik weet niet of het overal goed gelukt is.

Mevrouw **Lammers**:

Waar had het volgens u misschien beter gekund?

De heer **Koolmees**:

Nou, ik denk in zijn algemeenheid ... Maar nogmaals, we hebben het wel geprobeerd. Ik verwees net naar het stuk van de minister van BHOS en de minister van IenW, die zeiden: we moeten de dilemma's en de uitruilen meer inzichtelijk maken. We hebben het ook echt geprobeerd in de brieven en de toespraken. Maar ik vind zelf dat het niet helemaal goed gelukt is, dat het niet helemaal goed naar de voorgrond is gekomen.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u dan een voorbeeld noemen van een situatie waarin dat niet goed is gelukt, waarin dat volgens u meer naar voren had moeten komen?

De heer **Koolmees**:

Ik noem bijvoorbeeld zo'n discussie over de avondklok, die we net ook hebben gehad. Daarover kun je de verschillende elementen prima vertellen. Je kunt prima vertellen wat het effect is op het virus, maar ook wat het negatieve effect is als mensen eromheen gaan werken. Stel dat iedereen om 20.00 uur bij elkaar gaat zitten om een feestje te vieren. Wat is het effect daar dan van? Maar denk ook aan de discussie over legitimiteit en wat voor gevoelens die met zich meebrengt voor de samenleving. Dat had je volgens mij prima met elkaar kunnen bespreken. Nu werd het heel erg plat "ben je voor of tegen de avondklok?". Dan verlies je, denk ik, een deel van Nederland. Een deel van Nederland vindt het prima en heeft er misschien ook wat minder last van. Het is een hele heldere maatregel. Een deel van Nederland voelt zich niet gehoord met betrekking tot het gevoel beknot te zijn in zijn vrijheid. En dan nog denk ik dat ik uiteindelijk dezelfde keuzes had gemaakt, vanwege de omvang van het virus, het aantal besmettingen en de R-dingen. Maar je kan dan wel beter het onderliggende dilemma en de onderliggende uitruilen schetsen. Ik denk dat dat goed is voor het draagvlak.

Mevrouw **Lammers**:

Denkt u dat die dilemma's juist niet zijn blootgelegd om draagvlak te verliezen? Denkt u dat dat een reden was om die dilemma's niet te vertellen?

De heer **Koolmees**:

Dat is ook waar. Dat is continu de balans die je moet zoeken. Op het moment dat je zelf argumenten gaat aandragen voor je eigen vuurstapel,

verlies je ook weer legitimiteit. Dat is een hele dunne lijn. Maar ik heb zelf in mijn brieven aan de Tweede Kamer en in de uitleg over de steunpakketten echt wel geprobeerd om aan de voorkant een moreel beroep te doen op ondernemers om niet te frauderen met de steunpakketten. Ik heb ook geprobeerd om toe te lichten dat niet iedereen geholpen kon worden, omdat dat gewoon niet kon in zo'n korte tijd. Daarmee heb ik wel geprobeerd om de legitimiteit onder die maatregelen te vergroten. Dat vind ik zelf belangrijk.

Mevrouw **Lammers**:

Dan nog een andere vraag. Werd de fractie van uw eigen partij, D66, ook buiten de Kamerbehandelingen betrokken bij de besluitvorming van het kabinet?

De heer **Koolmees**:

Ja.

Mevrouw **Lammers**:

Op welke manier?

De heer **Koolmees**:

Via het coalitieoverleg. Dat was trouwens al staande praktijk vóór corona. Elke maandag kwamen de fractievoorzitters van de vier fracties bij elkaar op de werkkamer van Hugo de Jonge, met de minister-president en de vicepremiers. Ook in de coronaperiode zelf is er regelmatig – ik weet niet meer hoe vaak, maar het is regelmatig gebeurd – een coalitieoverleg geweest, ofwel over maatregelen ofwel over steunpakketten.

Mevrouw **Lammers**:

Was er dan ook overleg met de fractievoorzitters van de oppositiepartijen?

De heer **Koolmees**:

Ja, ook.

Mevrouw **Lammers**:

Hoe?

De heer **Koolmees**:

Niet alleen met fractievoorzitters, maar af en toe ook met woordvoerders. Ik heb bijvoorbeeld regelmatig met woordvoerders van oppositiefracties gesproken over steunpakketten. Een heel concreet voorbeeld is de TOFA, de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

regeling voor mensen met een flexibel contract. Die kwam voort uit een motie van Gijs van Dijk van, toen nog, de Partij van de Arbeid. Toen heb ik wel degelijk overleg gehad met Gijs van Dijk over de vormgeving van die regeling. Ook daarover was dus wel contact met individuele Kamerleden.

Mevrouw **Lammers**:

Wat deed de afstemming van de kabinetsleden met de fracties in de Tweede Kamer met de inhoud van de debatten? Hadden die overleggen die u voerde, invloed op de debatten?

De heer **Koolmees**:

Ik ben nu heel erg aan het graven. Over de steunpakketten hebben ik en de anderen van de trojka, dus met de minister van Economische Zaken en de minister van Financiën, maar ook met de staatssecretarissen van Financiën, EZK en SZW, overleg gevoerd met de woordvoerders. Dat waren verschillende woordvoerders. Dat waren woordvoerders Economische Zaken, woordvoerders Sociale Zaken en woordvoerders Financiën. Af en toe had ik zo'n scherm met wel twintig mensen erop. De eerste boodschap was: wij zijn als kabinet van plan deze kant op te gaan; hebben jullie nog punten die we daarin mee moeten nemen? Daar kwamen ook wel de wensen van de werkgeversorganisaties of de vakbonden aan de orde. Die namen we mee of die kwamen in het debat aan de orde. Zo ging dat. Dat deed ik ook met oppositiefracties.

Mevrouw **Lammers**:

Vond u het belangrijk om al die partijen, dus ook die oppositiefracties, mee te krijgen?

De heer **Koolmees**:

Ja.

Mevrouw **Lammers**:

Waarom?

De heer **Koolmees**:

Omdat het, zeker in zo'n crisissituatie, heel belangrijk is dat er een heel breed parlementair draagvlak is voor dit soort pakketten. Het gaat om heel veel geld en het gaat om grote belangen. Als je daar ook nog heel veel ruzie over hebt in het parlement, ondergraaft dat het draagvlak. Daarom proberen we aan de voorkant altijd al met vakbonden, met werkgevers en met fracties

uit de Tweede Kamer een soort richting af te stemmen van wat het zou moeten worden.

Mevrouw **Lammers**:

Naarmate de tijd verstreek, ontstond er meer polarisatie in de samenleving. Werd het toen nog belangrijker om meer partijen mee te krijgen?

De heer **Koolmees**:

Ja, ook als tegengif tegen die polarisatie.

Mevrouw **Lammers**:

De Tweede Kamer vertegenwoordigt de bevolking. Had u de indruk dat alle stemmen uit de maatschappij werden vertolkt in de Tweede Kamer en in het kabinet?

De heer **Koolmees**:

Ja. Ik denk dat heel veel verschillende perspectieven en invalshoeken de revue hebben gepasseerd in de debatten in de Tweede Kamer, van "strengere maatregelen" tot "laat alles maar los" en van "meer steun" naar "we moeten naar een situatie waarin dit het nieuwe normaal is". Ik denk dat er altijd verschillende perspectieven aan de orde zijn gekomen in de debatten in de Tweede Kamer.

Mevrouw **Lammers**:

Heeft u nog voorbeelden van hoe dat misschien bij een volgende pandemie beter zou kunnen? U zei, als ik u goed begrepen heb: er is een aantal keer een heftige discussie geweest in de Tweede Kamer, die soms zorgde voor meer polarisatie.

De heer **Koolmees**:

Ik heb net geprobeerd om daar antwoord op te geven toen het ging over de discussie over de dilemma's en het meer delen van de afwegingen. Die kun je aan de voorkant heel expliciet maken door zo'n brief te sturen naar de Tweede Kamer, zo van: u heeft de vorige keer verzocht om meer steun voor deze sector; dat kan misschien wel, maar realiseert u zich dan ook dat dit erachter vandaan komt en dat dit het mogelijke negatieve effect is. Dat zorgt naar mijn overtuiging voor een beter debat in de Tweede Kamer en ook voor een meer afgewogen keuze. Anders kom je in de situatie terecht waarin men, even plat gezegd, zegt: wij willen dit, maar de minister houdt dit

tegen; de minister is een rotzak. In zijn algemeenheid denk ik dat dat soort debatten beter zouden kunnen.

Mevrouw **Lammers**:

Oké, dank u wel. Dan ben ik verder door mijn vragen heen.

De **voorzitter**:

Collega Poortman, heeft u nog vragen over de Tweede Kamer?

De heer **Poortman**:

Op dit punt heb ik geen vragen.

De **voorzitter**:

Dan kunt u door naar het volgende onderwerp.

De heer **Poortman**:

Ik heb nog een paar afrondende vragen aan het einde van dit verhoor over het einde van het kabinet-Rutte III. Op 17 maart zijn er verkiezingen van de Tweede Kamer. Ik zie u af en toe graven.

De heer **Koolmees**:

Ja. 17 januari zijn we gestopt, volgens mij.

De heer **Poortman**:

2022?

De heer **Koolmees**:

Nee, 17 januari '21, bij het kinderopvangtoeslagschandaal.

De heer **Poortman**:

O, toen viel het kabinet, ja. En 17 maart waren er verkiezingen.

De heer **Koolmees**:

Ja, toen viel het kabinet. Ja, de verkiezingen waren volgens mij 17 maart inderdaad.

De heer **Poortman**:

Vervolgens heeft het nog bijna een jaar geduurd voordat er een nieuw kabinet aantrad. U was minister toen die verkiezingsdynamiek opspeelde. Hoe beïnvloedt dat de besluitvorming van het kabinet als er ook nog

impopulaire maatregelen genomen moeten worden om een virus te bestrijden?

De heer **Koolmees**:

Verkiezingen zijn meestal niet positief voor de stabiliteit en ook niet voor de rust, reinheid en regelmaat in de besluitvorming. Als trojka hadden we heel bewust het derde steunpakket negen maanden laten duren, om het over de verkiezingen heen te laten werken. Anders was het risico dat je in een verkiezingscampagne over elkaar heen buitende partijen hebt die allemaal meer steun willen. Ik denk dat in de campagne zelf ook corona een rol heeft gespeeld, met name over vaccinaties, drang en dwang, en de vraag: mag je meer als je gevaccineerd bent? Ik denk dat het op zichzelf een polariserend thema is geweest in de campagne. Ook het kinderopvangtoeslagschandaal heeft een grote rol gespeeld in die campagne en in de naweeën van die campagne. Er kwamen toen wel een paar dingen bij elkaar waar een polariserende werking op zat.

De heer **Poortman**:

Met andere mensen hebben we het gehad over de mogelijke vaccinatiedrang die uit kan gaan van maatregelen. Ik zou het met u meer willen hebben over de dynamiek in het kabinet. Worden maatregelen ook meer gepolitiseerd? Proberen vakministers op hun portefeuille bijvoorbeeld geld of steun binnen te krijgen terwijl dat minder in het belang is van het totaal aan afwegingen en de virusbestrijding?

De heer **Koolmees**:

Op zo'n niveau heb ik dat nooit echt ervaren. Ik heb nooit ervaren: ik wil nu meer steun. Een verkiezingscampagne en debatten gaan over het uitvergroten van de verschillen. Een deel van de lijsttrekkers in die campagne zat in het kabinet, zoals Mark Rutte, Wopke Hoekstra en Sigrid Kaag. Zo'n campagne leidt wel degelijk tot onrust, omdat je je eigen partij in een gunstig daglicht wilt zetten.

De heer **Poortman**:

Werkte dat door in het kabinet?

De heer **Koolmees**:

Nou, die campagne was relatief kort, want 17 januari-17 maart ... Ik denk wel dat het heeft doorgewerkt in de maanden erna, plus nog wat andere dingen.

De heer **Poortman**:

Daar kunt u ons ook in meenemen. U was op een gegeven moment verkenner en informateur. Tenminste, dat heeft na elkaar plaatsgevonden. Maar wat bedoelt u met: dat heeft in de maanden erna nog wel doorgewerkt?

De heer **Koolmees**:

De politieke onrust ontstond rond het 1 aprildebat.

De heer **Poortman**:

Dat was het "functie elders"-debat. Daar gaan we niet verder op in, maar dat was dat debat.

De heer **Koolmees**:

Ja, precies. Dat heeft natuurlijk een groot effect gehad op de formatie en op de duur daarvan. Uiteindelijk is pas in januari '22 het kabinet-Rutte IV geïnstalleerd. Die hele formatie heeft wel acht of negen maanden geduurd, omdat er sprake was van wantrouwen. Dat had primair niet te maken met corona; dat geloof ik niet. Dat had te maken met andere dingen. Maar dat hielp natuurlijk niet.

De heer **Poortman**:

Ik sloeg er even op aan omdat u zei: er waren dingen die doorwerkten in de periode na de verkiezingen. Ik vroeg mij af wat dat precies was.

De heer **Koolmees**:

Dat ging over het debat over "functie elders", het 1 aprildebat.

De heer **Poortman**:

Maar dat speelde daarvoor nog niet. Daarom zocht ik even naar wat ervoor speelde waarvan u zei: dat werkte vooral door na de verkiezingen.

De heer **Koolmees**:

In de laatste weken van die campagne ging het natuurlijk vooral over de vaccinatiestrategie. Zoals u net zei, gaat u met andere mensen doorpraten over drang, dwang en keuzes. Dat speelde in de campagne. Na de campagne speelden andere dingen, die ervoor hebben gezorgd dat er heel lang geen nieuw kabinet was. Dat heeft wel geleid tot meer maatschappelijke en politieke onrust in de acht maanden daarna. Maar dat had niet zozeer te maken met corona.

De heer **Poortman**:

Kreeg u wel het gevoel dat de campagne en het formatieproces erna bijdroegen aan de polarisatie? Heeft u die signalen gehad?

De heer **Koolmees**:

Dat denk ik wel, ja. Maar nogmaals, het ging niet alleen over corona, maar ook over het kinderopvangtoeslagschandaal en de naweeën daarvan, en over het contract tussen overheid en burger. Wat kun je nou precies verwachten van de overheid? Dat kwam bij de discussie over corona en de vraag: heb jullie te hard ingegrepen of niet? Daar kwam ook de discussie over vaccinatie bij. Dat was, denk ik, een voedingsbodem voor meer maatschappelijke polarisatie.

De heer **Poortman**:

Hebben de toch vrij heftige Kamerdebatten daar ook aan bijgedragen?

De heer **Koolmees**:

Dat denk ik wel, ja.

De heer **Poortman**:

Wat zou u op dat punt mee willen geven?

De heer **Koolmees**:

Wees een beetje lief voor elkaar. Het is logisch dat je in de verkiezingscampagne de verschillen uitvergroot. Je wilt je ook als partij laten zien en mensen overtuigen om op jou te stemmen. Maar zeker in een crisissituatie is dat wel ingewikkeld om te managen, om het weer bij elkaar te brengen. Het heeft daarna wel lang geduurd om het weer bij elkaar te brengen, als dat al gelukt is trouwens, maar dat terzijde.

De heer **Poortman**:

Tot slot, wat mij betreft, los van wat collega's nog te vragen hebben. U bent eerst verkenner geweest en een paar maanden daarna werd u informateur, samen met Johan Remkes.

De heer **Koolmees**:

Volgens mij was dat in november '21.

De heer **Poortman**:

Ja, in die tijd was dat. Het begon in oktober, maar dat liep dus in de laatste maanden door. U komt met een eindverslag. De crisis is nog gaande. Pas

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

met een nieuw kabinet en Ernst Kuipers als minister van VWS wordt er een einde van de crisis aangekondigd en komen we definitief uit de maatregelen. Toch rept u samen met de heer Remkes niet over de pandemie als zodanig in uw eindverslag. Wat was daar de reden van, terwijl die pandemie nog speelde?

De heer **Koolmees**:

Ik heb dat toevallig gisteren teruggezocht: wat staat er eigenlijk over corona in het regeerakkoord van Rutte IV? Dat is heel weinig.

De heer **Poortman**:

Hoe verklaart u dat?

De heer **Koolmees**:

Ik denk dat de politiek, maar ook wel de samenleving, op dat moment al met een heleboel andere dingen bezig was. Het ging toen eigenlijk vooral om vertrouwen in de overheid, de effecten van het kinderopvangtoeslagschandaal, de uitvoeringstoetsen en dat soort elementen. Het hele eerste hoofdstuk van het regeerakkoord van Rutte IV gaat eigenlijk over het sociaal contract. Corona wordt, geloof ik, pas genoemd in hoofdstuk acht, het hoofdstuk over de gezondheidszorg. Dat verbaasde mij achteraf eigenlijk ook. Het was op dat moment ook niet meer een heel groot onderwerp aan de formatietafel.

De heer **Poortman**:

Wat zegt het in uw beleving over de politiek of de politieke cultuur dat zoiets groots zo snel van tafel kan verdwijnen?

De heer **Koolmees**:

Ik weet niet of het alleen maar een politieke cultuur is. Ik denk dat het er ook mee te maken heeft dat er licht gloorde aan het eind van de tunnel. Heel veel mensen hadden geen zin meer om erop terug te kijken en erop te reflecteren. Ook hierover was ik het met Mark Roscam Abbing eens. Het is redelijk abrupt afgeschakeld en weggestopt. Er is geen moment geweest van reflectie, bezinning of verwerking. Dat heeft, denk ik, alles te maken met de gedachte: joh, we zijn nu twee jaar bezig geweest met deze crisis; we gaan ons weer richten op de toekomst.

De heer **Poortman**:

Daarin zou ik een onderscheid willen maken. Vanuit de samenleving snap ik

dat mensen er klaar mee zijn. Er gloort licht aan het eind van de tunnel en mensen denken: die laatste paar maanden met maatregelen overleven we nog wel; we kunnen daarnaar door. Maar de politiek heeft misschien toch – dat wil ik even bij u testen – andere verantwoordelijkheden en die reflecteert dan al, zo van: waar zitten we in en wat is er straks nodig voor een nieuw kabinet? Er waren al signalen over long covid en langetermijnklachten van covid. De politiek heeft dan toch als taak om dat juist wel te agenderen en mee te nemen voor de volgende periode?

De heer **Koolmees**:

Dat ben ik met u eens. Het enige wat er in het regeerakkoord staat, gaat over geld reserveren voor de pandemische paraatheid. Dat was volgens mij 350 of 400 miljoen. Dat werd geserveerd om beter voorbereid te zijn op pandemieën. Ik begreep dat dat geld recent, in de vorige periode, alweer wegbezuinigd is. Ook dat vind ik saillant, als het gaat over voorbereid zijn op een volgende crisis. Maar ik ben het met u eens.

De heer **Poortman**:

Dan heb ik op dit punt verder geen vragen. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u op dit onderwerp nog vragen?

Mevrouw **Lammers**:

Ja, ik heb nog één vraag. U had het net al een paar keer over de vaccinatiedrang en -dwang en zei dat die tot veel polarisatie leidden. Hadden volgens u op dat punt ook de dilemma's meer moeten worden weergegeven of blootgelegd? Had de communicatiestrategie daarin anders moeten zijn om toch te trachten die polarisatie weg te nemen of te verminderen?

De heer **Koolmees**:

Deze vind ik heel moeilijk. Ik vind het een hele goede vraag, maar ik vind hem wel heel moeilijk. De vaccinatie op zichzelf was al een heel groot polariserend thema. Sommige mensen vonden echt dat het gif was. Er waren allemaal complottheorieën. Ik heb daar allerlei gedachten over gehoord. Achteraf is dat best bizar. Heel veel andere mensen vonden het prima. Heel veel mensen hebben zich in die periode ook laten vaccineren. Misschien had het schetsen van de dilemma's en het luisteren naar de bezwaren van de tegenstanders geholpen. Overigens is dat debat in mijn herinnering in de ministerraad en in de Tweede Kamer uitvoerig gevoerd. Sommige mensen

wilden vanuit religieuze overtuigingen geen vaccinatie. Daar was, denk ik, alle ruimte voor. Maar er zat ook een soort verwijt in, zo van: naarmate de vaccinatiegraad laag is, is het risico groot dat het virus zich blijft bewegen en dat het daarmee een belasting op de zorg legt. Ik twijfel over uw vraag, over of het niet toch echt wel gebeurd is. Het was zo emotioneel en zo beladen dat ik mij afvraag of het geholpen had.

Mevrouw **Lammers**:

Maar u vindt niet dat het anders had moeten?

De heer **Koolmees**:

Ik vind het heel moeilijk voor te stellen hoe je het anders had moeten doen. Daar heb ik geen antwoord op. Misschien hadden we meer het open gesprek moeten voeren. Misschien hadden we meer moeten luisteren naar de mensen die er echt boos over waren of er angst voor hadden. Maar ja, dat is achteraf.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dat was mijn vraag. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel, meneer Koolmees. Er zijn veel vragen gesteld. We zijn hiermee aan het einde gekomen van dit openbare verhoor. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden.

De heer **Koolmees**:

Dank u wel en succes.

(De heer Koolmees wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Het volgende openbare verhoor van de parlementaire enquêtecommissie Corona zal aanstaande vrijdag om 10.00 uur plaatsvinden. Dat is met de toenmalig secretaris-generaal van het ministerie van Justitie en Veiligheid, de heer Dick Schoof. Hij was ook voorzitter van de ICCb, een hoogambtelijk overleg. Ik sluit de vergadering.

Sluiting 16.48 uur.